

Драгоценные камни, ихъ названія и свойства.

(Изъ груз. сборника X вѣка).

Желая ознакомить любителей старины съ важнымъ литературнымъ памятникомъ, помѣщеннымъ въ грузинскомъ сборникѣ X вѣка, подъ заглавiемъ „Описанiе драгоценныхъ камней“ *), я прежде всего считаю нужнымъ сказать, почему этотъ сборникъ отнесенъ къ X вѣку.

Въ 1888 году г. Месхишвили пожертвовалъ Грузинскому Обществу грамотности всю свою библиотечку, состоящую, большею частью, изъ древнихъ рукописей. Въ числѣ этихъ рукописей оказался и интересующiй насъ манускриптъ, имѣющiй 581 страницу in quarto и писанный на прочной кожѣ—съ 1 до 256 страницы церковными „асо-мтаврuli“, а съ 256 до конца—церковными „нусхури“ пополамъ съ мелкими строчными буквами.

Этотъ манускриптъ заключаетъ въ себѣ слѣдующiя статьи: 1) Сотворенiе челоуѣка (отъ 1 до 121 страницы); 2) Описанiе драгоценныхъ камней (121—214); 3) Зоологiя (214—240); 4) Еврейская и греческая азбуки и названiе 27 ветхозавѣтныхъ книгъ; 5) Хронологическiй указатель царей персидскихъ до Дарiя, убитаго Александромъ Македонскимъ, также царей египетскихъ, римскихъ и наконецъ императоровъ византийскихъ до Никифора Кивриджи (240—255); 6) а) Толко-

*) Его грузинское названiе: თუალთა (Туалтаи), что образовалось изъ слова თუალი, глазъ, колесо и драгоценный камень. Туалтаи букв. значить исторiя др. камней.

ваніе Ипполита о благословеніи Моисеемъ 12-ти колѣнъ еврейскихъ (255—283), б) Толкованіе его же о благословеніи Іаковомъ 12-ти родоначальниковъ (283—313), в) Толкованіе его же о побѣдѣ Давида надъ Голиаеомъ (313—326), г) его же толкованіе Пѣсни пѣсней (326—356), д) его же Сказаніе о скончаніи вѣка, о Христѣ и Антихристѣ (356—389), е) его же Слово о религіи (389—409), его же Сказаніе о значеніи завѣта (409—432); 7) Обращеніе Грузин, историч. хроника (432—497), 8) Житіе и управленіе *) св. Іакова, епископа нисибійскаго (497—515) и 9) Толкованіе псалмовъ (515—581).

Этотъ сборникъ, по важности заключающихся въ немъ статей, обратилъ на себя всеобщее вниманіе интересующихся своею стариною грузинъ **); при чемъ всѣ эти изслѣдователи особенное вниманіе обратили: во-1, на описаніе сборника для точнаго опредѣленія времени составленія его и во-2, на изученіе хроники „Обращеніе Грузин“.

Послѣсловіе автора сборника (Берая), гдѣ могли бы мы найти дату составленія его, прервано, такъ какъ дальнѣйшіе листы утеряны, и послѣднее слово оканчивается на фразѣ: „Умоляю всѣхъ, которые будете пользоваться этою“...

Несмотря на эту важную потерю, мы все же имѣемъ возможность точно опредѣлить время составленія сборника.

Во-1, авторъ одной изъ статей, Дачи свой трудъ почтительно посвящаетъ тбетскому ***) епископу Степану, говоря: „Достойный отецъ, святой епископъ Степане, Христомъ из-

*) ცხოვრება და გარდაცვალება — გარდაცვალება букв. распорядокъ, управленіе, установленіе.

**) Д. Бакрадзе—„Иверія“ 1889 г. № 6; его же Исторія Грузин, стр. 57—58; 219—221; О. Жорданія—„Иверія“ 1889 г. № 4; Е. Такайшвили—Три Хроники, предисловіе; А. Хахановъ—Источники по введенію христіанства въ Грузинъ въ I т. III вып. „Древностей Восточныхъ“ Имп. Моск. Арх. Общ.; М. Джанашивили—Литература X вѣка, предисловіе.

***) Тбетинъ—селеніе въ Ватумскомъ округѣ со знаменитымъ въ немъ храмомъ (см. ниже).

бранный владыко! Благословенъ Богъ, который даровалъ намъ тебя добрымъ пастыремъ нашимъ, врачомъ и духовнымъ воеводителемъ нашимъ. Многажды желалъ я явиться къ тебѣ для полученія врачеванія отъ душевныхъ болѣзней моихъ, но по неимѣнью времени и занятіямъ дѣлами, не успѣлъ прійти поклониться тебѣ. Прости мнѣ, что нынѣшню обращаюсь къ тебѣ и присылаю мой трудъ... для твоего одобренія.“ и т. д.

Изъ этого видно, что авторъ толкованія псалмовъ жилъ во время святительства Степана. О времени же святительства этого іерарха историкъ XI вѣка Сумбатъ *) говоритъ слѣдующее: „Эриставъ эриставовъ Апоть Кухъ выстроилъ тбетскую церковь въ Шавшетіи и по внушенію Духа святаго поставилъ епископомъ въ первый разъ блаженнаго Степана“.— Апоть Кухъ умеръ въ 918 году **).“

Слѣдовательно Степанъ, которому посвящаетъ свой трудъ Дачи, до этого года уже былъ епископомъ.

Во-2, въ хронологическомъ указателѣ царей персидскихъ, египетскихъ, римскихъ и византійскихъ списовъ греческихъ царей почеркомъ текста доведенъ до Θεодосіа III (715—717 г.), а затѣмъ другимъ почеркомъ, т. е. почеркомъ второй половины сборника, вписаны еще имена царей до Никифора Клариджи (963—969 г.).

*) Объ этой хроникѣ см. въ III вып. I т. „Древностей Восточныхъ“ Имп. Моск. Арх. Общ.

**) Histoire de la Géorgie, I part. p. 272; Три Хроникіи Такашвили, стр. 61; о тбетскомъ храмѣ извѣстный ученый А. М. Павлиновъ говоритъ: „и нынѣ храмъ этотъ еще настолько крѣпокъ, что, при незначительной реставраціи, могъ бы считаться лучшимъ памятникомъ Батумской области. Сложенъ онъ изъ тесанаго камня и представляетъ оригинальное зданіе какъ по плану, такъ и по внутренней отдѣлкѣ. Общая фигура плана имѣетъ видъ неправильнаго креста съ четырьмя большими столбами внутри, которые поддерживаютъ подпирующія арки главы“ (Матеріалы по археологіи Кавказа, вып. III, Импер. Арх. Общ.).

Въ-3, хроника „Обращеніе Грузіи“ доведена только до первой половины IX вѣка, на основаніи чего покойный Бакрадзе этотъ манускриптъ считалъ намятникомъ IX вѣка *).

Что же касается времени написанія отдѣльныхъ статей сборника, то частію изъ содержанія самихъ статей и частію изъ приписокъ, дѣлаемыхъ къ нимъ составителемъ сборника, видно, что большая часть ихъ сочинена гораздо раньше X вѣка, даже за нѣсколько вѣковъ до времени Берая. Вотъ что гласитъ послѣсловіе въ Обращенію Грузіи:

*„Книгу Обращеніе Грузіи, какъ талантъ, открытый предшественниками, послѣ долгаго времени и трудовъ **), мы нашли.“*

И дѣйствительно, въ этой хроникѣ (Обращеніе Грузіи) сказано, что житіе св. Нины пишетъ вѣтшино просвѣщенная женщина Саломѣ Ужармели подѣ диктовку самой Нины (+ 338).

Въ той же хроникѣ помѣщены историческія сказанія современниковъ св. Нины царя Миріана (+ 342), Сидоніи, свяц. Абиатара, Іакова.

Послѣсловіе къ статьѣ Сотвореніе человѣка гласитъ: „Это Сотвореніе человѣка списано съ оригинала Ишкнійскаго.“

Кромѣ этого, и правописаніе статей и языкъ ихъ тоже показываютъ, что Берая пользовался только готовыми статьями для составленія своего сборника. Такъ, напр., въ нѣкоторыхъ статьяхъ языкъ болѣе легкой, мысль выражена ясно, въ другихъ слогъ тяжеловѣсный, словосочиненіе старинное и не вездѣ одинаковое; то же самое наблюдается и въ отношеніи употребленія знаковъ препинанія, какъ-то: въ однихъ статьяхъ предложеніе отъ предложенія отдѣляется одною точкой, въ другихъ двумя, въ третьихъ точка (и чаще всего двѣ точки) ставится послѣ каждаго слова, въ четвертыхъ же точка

*) Бакрадзе—*ბაკრაძის ისტორია* (Исторія Грузіи), стр. 57—58.; „Иверія“, № 6, 1889 г.

**) *უძველი და უახლესი* правильно перевести словами: „вѣковъ и годовъ“, тѣмъ „время и годовъ.“

ставится какъ попало, чрезъ одно, два, три слова или въ концѣ періода. Въ нѣкоторыхъ статьяхъ понадается апо-строфъ, соединительный знакъ и пр.

Самъ составитель сборника о себѣ даетъ слѣдующія свѣдѣнія: „Я не остановился предъ недостаткомъ своимъ, но взялся за доброе дѣло. Я, грѣшный и послѣдній изъ всѣхъ служащихъ, Іованнъ Берая, закончилъ сію св. книгу съ содѣйствіемъ брата моей матери Микеля и брата моего Давида... И пожертвовалъ ее (книгу) Богородицѣ Шатбердской, мѣсту моего воспитанія, во спасеніе души моей грѣшной, родителей моихъ, царя нашего Баграта и дѣтей его, и молю всѣхъ, которые будете пользоваться этого...“ (дальше утеряно).

Упоминаемый здѣсь Микель, дядя Берая, есть тотъ самый Микель, который дѣлаетъ заглавную запись сборника слѣдующаго содержанія:

„Христе Боже, возведи въ должденствіи еривстава еривставовъ Квирика, по приказанію и по волѣ котораго обрѣтена книга сія рукою смиренво молящагося за него Микеля.“

Что же касается интересующей насъ статьи—Описаніе драгоцѣнныхъ камней, то она не менѣе важна, чѣмъ другія. Вся она состоитъ изъ 83 страницъ убористаго „асо-мтаврули“ и по содержанію своему скорѣе можетъ быть названа не статьей, но цѣльнымъ трактатомъ.

Изъ заглавія трактата видно, что онъ переведенъ съ греческаго языка. Вотъ полное заглавіе его:

თოჯალთაჲ: ეპიფანის: კვარკულისა: თქმულნი:
ეპიფანის ეპისკოპოსისი. კოსტანტის ქალაქისაჲ.
რომელარს დედამ ქალაქთაჲ. კვაროს ქალაქისაჲ.
რომელ თქოჯა ათორმეტთა მათ თოჯალთათვის.

„Описаніе драгоцѣнныхъ камней, составленное Епифаномъ Кипрскимъ.—Епифаній, епископъ города Костантіа, которая есть матеръ городовъ на Кипрскомъ островѣ, и который (т. е. Епифаній) описалъ двѣнадцать камней.“

Затѣмъ изъ предисловія видно, что Елифаній свой трудъ посвящаетъ нѣкоему епископу Феодору, котораго онъ называетъ своимъ братомъ и сотрудникомъ и проситъ у него содѣйствія въ предпринятомъ имъ трудномъ дѣлѣ. Эту же просьбу онъ повторяетъ въ послѣсловіи перваго отдѣла своего сочиненія.

Трактатъ этотъ дѣлится на два отдѣла, изъ которыхъ первый съ предъ-и послѣсловіемъ занимаетъ 23 стр., а второй —остальные 60.

Въ первомъ отдѣлѣ ведется краткое описаніе цвѣта и мѣстонахожденія благородныхъ камней и указаніе цѣлебной силы ихъ; при этомъ каждый разъ, при указаніи мѣстонахожденія камней, сообщается болѣе или менѣе обстоятельный географическій очеркъ той или другой страны, той или другой горы, рѣки, острова и пр. Эти описанія полны интереса въ научномъ отношеніи и потому ниже я привожу какъ грузинскій текстъ всего этого отдѣла, такъ и его переводъ. Этотъ отдѣлъ интересенъ для насъ и въ томъ отношеніи, что въ немъ, между прочимъ, указывается, что мѣстонахожденіемъ одного изъ благородныхъ камней—іаспиды (яспидъ) служитъ Кхартлѣ (Грузія), Гургани и Каспи, гдѣ, по утвержденію автора, живетъ родственныи народъ (სადა არიან ნათესავნი).

Во второмъ отдѣлѣ, на ряду съ краткимъ описаніемъ тѣхъ же благородныхъ камней, указывается ихъ символическое значеніе: уподобленіе 12-ти камней 12-ти колѣнамъ еврейскаго народа; кромѣ этого, тутъ же приводится полное географическое описаніе странъ еврейскихъ съ указаніемъ горъ, рѣкъ и иногда—селъ и городовъ.

Для характеристики этого отдѣла привожу конецъ статьи и ея переводъ.

აღმოსკლით კერძო პირისპირ Напротивъ Иерихона, по
 ოკრიქოსა დგანან. ორნი მთანი. восточной сторонѣ его, под-
 კებალი ღ კარიზინი. ღ მახლ- нялись двѣ горы: Гебалъ и

ბელად ადგილსა. რომელსა ჭრჭუ-
 ან გაღვალა. სადა იგი დასხნეს
 ათორმეტნი იგი ჭკანი. სადაცა იგი
 უო ჩატოი. ისოჯ ტემან ნაკესმან.
 ღ ჭკმეს ჭოჯრი. ჭუეუინისაჲ მის.
 სადა იგი მოაქლდა მანანაჲ მათ-
 გან:

ამას ადგილსა წინადაცოჯუთეს
 ძეთა ისრაელისათა ცისნატხისა
 ჭკისა მახვილითა. ესე იგი ადგი-
 ლი არს გაღვალა რომელი დგას
 აღმოსავლით კერძო იერიქოსა. ა-
 მისა მახლობელად დგანან მთანი
 იგი რომელ არიან მცირენი ბორცო-
 ჳნი. გარბინი ღ გუბალი რომ-
 ელთა ზუდა იტყოდეს წუეკათა ღ
 კოჯრთხეკათა. ხოლო მთა იგი
 დიდი გარბინი რომელარს სი-
 კიძაჲ. სამხრით კერძო დგანან იე-
 რიქოსა. მახლობელად მზის აღ-
 მოსავალით კერძო ღ შორავს იე-
 რიქოსა ორმეოც. ღ ათორმეტ მი-
 ლიონ. ხოლო ესე მთანი არიან.
 გუბალი ღ გარბინი. მახლობე-
 ლად იერიქოსა. კითარ ორით მი-
 ლიონით აღმოსავალით მახლობე-
 ლად. სამხრით კერძოსა მას:

აჲ გამოკაცხადეთ. მთანი ესე

Гаризинъ. Онѣ близки и въ
 мѣсту, называемому Галгала,
 гдѣ поставлены были 12 др.
 камней и гдѣ Исусъ, сынъ
 Навія, праздновалъ Пасху и
 гдѣ, вмѣсто манны, стали ѣсть
 хлѣбъ.

Въ этомъ же мѣстѣ сыны
 израилевы совершили обрѣ-
 заніе аеролитовымъ ножомъ.
 Итакъ, мѣстность Галгала
 находится по восточной сто-
 ронѣ Іерихона и по бли-
 зости ея поднимаются невысо-
 кія холмообразныя горы, Га-
 ризинъ и Гебаль, на кото-
 рыхъ произносили и прокля-
 тіе и благословеніе. Гора же
 Великій Гаризинъ или что то
 же—Сикимай находится къ за-
 паду отъ Іерихона, но ближе
 къ восходу солнца, въ рав-
 стояніи отъ Іерихона на 52
 „миліонъ *)“, а горы Гебаль
 и Гаризинъ отстоятъ отъ Іери-
 хона на 2 „миліонъ“.

Теперь ужъ мы представи-

*) მილიონ (миліонъ) ვსტრეხაემქ ი ვჲ ევანგელია ვჲ ჳაჩენიქი პო-
 პრიცა: და რომელი წარგიტყუედეს ჳენ მილიონ ერთ, მიჳკლე მისთანა ორიცა
 =И кто принудитъ тебя итти съ нимъ одно поприще, иди съ нимъ два
 (Матѳ., 5, 41).

ყოველითა ჭეშმარიტებითა. აქადენ ли подробное описание этихъ камъ иеუნ. თქოუბად ზ გოჯლის горъ и этимъ заканчивается ხმის ეოფად ამის ეოჯლისთვის. сказаніе и повѣствованіе.

Подъ этой статьей подписывается составитель сборника Иоване Берай:

ქრისტე, შეიწყალე იოვანე, ამისი მწერალი.

Христе, помилуй Иоване, писателя сего.

Итакъ, это сочиненіе—Описаніе др. камней, внесенное въ грузинскій сборникъ X вѣка по оригиналу стариннаго перевода, названо трудомъ Епифанія, епископа кипрскаго *).

Изъ сравненія грузинскихъ названій драгоцѣнныхъ камней съ таковыми же греческими **) мы видимъ, что большая часть этихъ названій общи въ обоихъ языкахъ, или же происходятъ изъ одного и того же корня и притомъ на обоихъ языкахъ расположеніе названій камней въ сочиненіяхъ одинаковое. Для наглядности тутъ же привожу названія и порядокъ расположенія драгоц. камней у грековъ, а напротивъ ихъ грузинскія названія тѣхъ же камней въ томъ порядкѣ, въ какомъ находимъ въ нашемъ сборникѣ.

*) Св. Епифаній Кипрсій или Саламинскій, что все равно, такъ какъ это не Саламинъ въ Саронскомъ заливѣ, но болѣе древнее названіе города Константиі, столицы острова Кипра (названной такъ по Константинѣ В.). Привожу нѣсколько данныхъ изъ жит. св. Епифанія. Епифаній, епископъ Константиі на островѣ Кипрѣ, родился около 310 г. въ Палестинѣ отъ еврейскихъ родителей, основалъ 20 лѣт. юношей монастырь въ окрестностяхъ Клевверополя. Затѣмъ онъ выступилъ противъ аrianства и сдѣлался въ 367 г. епископомъ Саламинскимъ (или Константиі) на остр. Кипрѣ; въ 398 г. прибылъ онъ въ Палестину, а затѣмъ и въ Константинополь для борьбы съ Оригеномъ. Онъ умеръ 12 мая 403 г. на обратномъ пути въ Кипръ. Самое важное его сочиненіе Πανάριον (Домашняя аптека) со спискомъ всѣхъ ересей (собраніе въ сочиненіи Диндорфа, Лейпцигъ 1859—1862, 5 томовъ). Gervais, L'histoire et la vie de saint Eriphan.

**) См. Драгоцѣнные камни, ихъ названія и свойства по понятіямъ армянъ, Патканова.

Греческія:

Грузинскія:

1. Σάρδιον	Сардіони (сардиони).
2. Τοπάσιος	Тбазіони (тбазіони).
3. Σμάραγδος	Змури (змурі).
4. Ἰακίανθος	Іакинthe (іакінте).
5. Σαφείρος	Сапфірони (сафірони).
6. Ἰασπίς	Іаспини. (іаспіни).
7. Λιγυρίον	Лигвиріони (лигвиріони).
8. Ἀκάτις	Акати (акати).
9. Ἀμέθυστος	Аметхвистони (аметхвистони).
10. Χρυσόλιθος	Дзотцеули (дзотцеули).
11. Βηρύλλιον	Биврили, бивріони (биврили).
12. Ὀνύχιον	Пірцхили (пірцхили).

Изъ всѣхъ 12-ти названій, какъ видимъ, чисто грузинскихъ только два, а именно дзотцеули (дзотцеули) и пірцхили (пірцхили), остальные же греческія съ нѣкоторыми незначительными измѣненіями въ передачѣ ихъ по-грузински.

Во второмъ отдѣлѣ грузинскаго памятника при описаніи каждаго камня указывается, имя котораго изъ сыновей Іакова было вырѣзано на немъ. Привожу и этотъ списокъ въ сравненіи съ таковымъ же русскимъ:

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНІЕ КАМНЕЙ.

*По-русски *)*

По грузинскому списку.

1. Сердоликъ Рувимъ	Сардіони Рубень.
2. Топазъ Симеонъ	Тбазіони Свимеонъ.
3. Изумрудъ Леви	Змури Леви.
4. Рубинъ Іуда	Іакинthe Іуда.
5. Гиацинтъ Данъ.	Сапфірони Дани.
6. Агатъ Нефталимъ	Іаспини Непһталемъ.
7. Аметистъ Гаадъ.	Лигвиріони Гаадъ.

*) См. Патканова, Драгоценные камни.

8. Хризолитъ Асеръ	? (листь въ текстѣ утерянъ).
9. Сапфиръ Исахаръ	Аметвистони Ивахаръ
10. Ониксъ Завулонъ	Двотцеули Забилонъ.
11. Берилъ Иосифъ	Бивриліони Иосепъ
12. Ясписъ Веніаминъ	Пирцхили Беніаменъ.

О цѣлебной силѣ этихъ камней и другихъ свойствахъ ихъ извѣстно было въ Европѣ еще въ XVII вѣкѣ; о гіацинтѣ говорили, напр., что онъ имѣетъ силу укрѣплять сердце, охранять отъ моровой язвы; о сапфирѣ — что онъ укрѣпляетъ зрѣніе и сердце, излѣчиваетъ раны, полезенъ противъ лихорадки *) и пр.

Грузинскій памятникъ также перечисляетъ всѣ свойства камней, какъ-то:

Сардіони излѣчиваетъ раны, опухоли и пр.

Тбазіони излѣчиваетъ глазныя болѣзни.

Змури имѣетъ силу предвидѣнія.

Іакинthe дѣлаетъ человѣка мудрымъ.

Сапфирони излѣчиваетъ гнойныя раны.

Іаспини имѣетъ силу предвидѣнія.

Литвиріони помогаетъ роженицѣ.

Акати спасаетъ отъ гадовъ.

Аметвистони предугадываетъ погоду.

Двотцеули излѣчиваетъ катарры и пр. **)

Привожу еще одно сходственное мѣсто изъ Азбуковника ***) и грузинскаго памятника, въ которыхъ одинаково описывается чудодѣйственная сила камня іакинthe.

Азбуковникъ.

Груз. памят. X вѣка.

Имать же каменіе дѣйство: რკეამს აღვიბეილის თუღო იგი
намещемо на угліе горяще, ღ დასდვის ზედა ნაკუერცხლსა,

*) Тамъ же.

**) Подробно см. ниже въ переводѣ.

***) См. Сказки русскаго народа, II, 161—162.

само не врежется, угля же погашаетъ. Но возьмъ это камень той и обвивъ плащаницею, держать надъ углями, то самъ отъ огня сожжетъ руку, плащаница же безъ вреда пребываетъ. Глаголютъ бо, яко рождающимъ женамъ на потребу есть.

ნაკურცხალი იგი დაშრტის, ღ თვით მას არაჲ კენის, არცაღ თუ ესე, არამედ წართუკინმუჭკრანოს ოლარსა, გინა რასა, დასდვას შუდა ნაკურცხლასა, მას თავდასა, რეცხლისა მისგან აღ-გზებულსა, არაჲ კენის; ხოლო მზუარი იგი, რომელსა თოჯალი იგი წარუგანვიღარს ღ შუდა ნაკურცხლთა დადებულა, არცა კინი მზუარსა მას რეცხლისა მისგან კენის, — დაღათუ ძლიერად ნაკურცხალი იგი აღბურჭებულარს. ღ ესეცა თქვიან, კითარმედ დედანი, რაჲმს შობდიან ღ მიიახლიან თოჯალი ესე, თმენა იცინ ღ ადვილ შობაჲ იგი ღ შესულუბანი ჩუეულუბათანი განაჭარენის.

Не менѣ этого интересно сравненіе разсказа Марко Поло о добываніи алмаза въ царствѣ Мутфили и такового же разсказа груз. памятника о добываніи іакинфа.

Вотъ разсказъ Марко Поло:

„Въ Мутфильскихъ горахъ, прорѣзанныхъ глубокими долинами и ущельями, живетъ множество самыхъ ядовитыхъ змѣй, а рядомъ съ ними бѣлые орлы, которые питаются змѣями. Люди, выходящіе на поиски алмазовъ, запасаются кусками мяса, которые они бросаютъ въ эти ущелья. Орлы бросаются на эти куски и уносятъ ихъ на вершины скалъ съ цѣлью пожрать. Въ это время люди спугиваютъ ихъ и на оставленныхъ кускахъ мяса находятъ много приставшихъ къ нимъ алмазовъ“ *).

*) См. Патканова, Драгоц. камни, стр. 8.

Точно такой же грузинскій рассказъ см. ниже въ описаніи лигвируна.

Нашъ памятникъ весьма интересенъ также въ томъ отношеніи, что онъ даетъ намъ понятіе, во-первыхъ, о полномъ развитіи грузинскаго языка еще задолго до X вѣка и, во-вторыхъ, о дальнѣйшемъ развитіи его, что обнаруживается при сравнительномъ изученіи древняго языка съ современнымъ. Вотъ почему ниже, въ особомъ отдѣлѣ, я привожу изъ этого памятника какъ устарѣвшія слова, нынѣ, большею частью, вышедшія изъ употребленія, такъ и отдѣльныя предложенія и формы съ сопоставленіемъ ихъ съ таковыми же современнаго языка.

Въ заключеніе намъ остается сказать, что грузины съ древнѣйшаго времени хорошо знали достоинства благородныхъ камней, которыми цари украшали свои короны, народъ—свои сосуды, одежды, образа и пр.

Карль Риттеръ *) говоритъ, что „Помпей въ 66 году до Р. X открылъ Иверію и Алванію, гдѣ онъ отъ этихъ торговыхъ народовъ, тогдашнихъ намѣстниковъ древнихъ колхидянъ, узналъ кое-что о большомъ торговомъ пути черезъ среднюю Азію въ Бактрію и Индію, давно извѣстномъ колхидинямъ... Помпею досталась въ добычу сокровищница Понтійскаго царя Миерадата въ древней колхидской землѣ, переполненная драгоценными камнями, жемчугомъ, алмазами и др. Изъ нея побѣдитель, при триумфальномъ вѣздѣ въ Римъ, посвятилъ Юпитеру Капитолійскому, сверхъ своего собственнаго груднаго изображенія, сложеннаго изъ восточныхъ жемчужинъ, еще 33 короны изъ жемчуга и др. камней, вятныя въ добычу у покоренныхъ восточныхъ властителей. Жемчугъ и др. камни дотолѣ неизвѣстны были римлянамъ“.

Въ грузинскихъ памятникахъ мы также находимъ немало свѣдѣній объ этихъ драгоц. камняхъ.

*) Риттеръ, Исторія землевѣдѣнія, стр. 80.

Картлисъ-Цховреба (Лѣтописи Грузіи) указываютъ, что царь Парнавозъ (302—237 до Р. Х.) въ Девясъ-Намухлари нашелъ огромнѣйшее количество драгоцѣнностей, золота и серебра *).

Въ хроникѣ Обращеніе Грузіи, помѣщенной въ описываемомъ нами манускриптѣ и писанной со словъ св. Нины (+ 338), о главномъ богѣ грузинъ Армази говорится, что онъ былъ отлить изъ мѣди и одѣтъ въ золотую ризу, на головѣ имѣлъ золотой шлемъ и золотыя оплечія со вставленными въ нихъ опиксами (ჟრცხილი) и бериллами (ბერლი), а въ рукѣ держалъ острый мечъ. Тогда (при Нинѣ) грузины поклонялись истуканамъ изъ камня, дерева, мѣди, желѣза, халколита **).

Царь Арчилъ (668—718) своему брату Миру говоритъ слѣдующее: „Наши сокровища съ двумя коронами: одну изъ яхонта и другую изъ смарагда мы варили въ городѣ Уджармѣ ***). Мнѣ живо представляется, что тѣ двѣ короны, золотую царя Вахтанга (+ 499) и изъ антракса царя Миріана (+ 342) вмѣстѣ съ золотомъ и серебромъ въ 2,500 вьюкахъ я повезъ въ Имеретію и при содѣйствіи отца нашего спрятавъ въ Кутаисѣ и Цихе-Годжи ****).

Тамара, во время коронаванія, облечена была въ золото, виссонъ и порфиру, а голову ея украшала корона изъ офазскаго золота, нагрудникъ ея былъ изъ лаловъ огромной величины, изъ которыхъ одни назывались обода, другіе в ъ едела (ქვედა), и третій_модега *****) (შედა).

Поэтъ Іоаннъ Шавтели, описывая дворецъ Тамары, го-

*) Histoire de la Géorgie, I part., p. 37.

***) См. 21 стр. этой хроники въ изданіи Такашвили.

****) Ужарма (Уджарма) селеніе на Іорѣ, въ Тифл. уѣздѣ.

*****) Histoire de la Géorgie p. 240 и „Кавказъ“ № 315, 1892 г.

*****) См. Картлисъ-Цховреба и Муравьева, Грузія и Арменія, т.

ворить, что блюда и блюдечки царицы украшены были рубинами (სახმარად ლაპანთა, პინაკთა პადაბჴნით სელსუეეს შექმნულგანნი), а кресла и тронъ ея сердоликами; стѣны и карнизы ея дворца, наиванные бериллами и яхонтами, блистали подобно золоту и огню; Тамара имѣла цѣлую гору драгоц. камней; жемчужины у нея были въ мячикъ величиною; чашечки были изъ лаловъ и бирюзы. (См. „Похвальное слово Тамарѣ“, сочин. современника Шавтели).

Шота Руставели (XII вѣкъ) предметомъ украшеній грузинъ называетъ: მარგალიტი (жемчугъ), გიჴერი (гагаты), ბროლი (хрусталь), პადაბჴნი (рубинъ), ლალი (лаль), ქარგა (янтарь), რვალი (халкоиди), ანდამანტი (адамантъ), იაგუნდი (яхонтъ), ალმასი (алмазь), ოქსინი (златотвнная матерія), შადი (драгоцѣн. тванъ), ფირუზი (бирюза), სადაბუი *) (перламутръ).

Цари Давидъ IV Наринъ (1243—1286 г.) и Давидъ V Сосланъ (1243—1270 г.) подѣлили между собою всё сокровища, которыя хранились въ высокой и неприступной лачумской башнѣ Хомли **), при чемъ первому, между прочимъ, достался жемчугъ такой величины, что „равнаго ему никто нигдѣ еще не видывалъ“ ***).

Изъ рукописи „Приданое царевны Анука Батонишвили ****)“ видно, что эта царевна, выданная замужъ за Вахушта Абашидзе въ 1712 году, получила однихъ драгоц. камней до 1200 штукъ.

Никифоръ Голочановъ, побывавшій въ Грузи въ 1656

*) См. Поэму Руставели Вепхвъ-Ткаосани.

**) Объ этой башнѣ Вахуштъ пишетъ: Khomli, ainsi appelé à cause de sa hauteur, par assimilation de ce nom. Il y a dans ce rocher une caverne inaccessible aux ennemis, creusée de main d'homme, servant de dépôt pour les trésors des rois (см. Descript. géogr. de la Géorgie, перев. М. Врессе, стр. 378).

***) М. Джанашвили, Исторія Грузи, стр. 180.

****) См. Газету Иверія за 1884. № 234, 235.

году, такъ описываетъ образъ Богоматери Гелатской: „Лице и руже у Богородицына образа вѣло писано чудно и бѣло, а риза написана, обложенъ вѣнецъ и поля золотомъ, въ вѣнцѣ и по полямъ 24 яхонта чревчатыхъ въ большей и средней грецкѣй орѣхъ, а лазоревыхъ и желтыхъ яхонтовъ и изумрудовъ 42 камени, въ русской большой орѣхъ и въ средней орѣхъ, около вѣнца и около камня и поля обнизаны жемчугомъ бурминскимъ большимъ... Въ персѣхъ у Богородицы алмазъ дымчатъ, граненъ на мелкія грани, больши русскаго орѣха *) и пр.

„Приведенныхъ выписовъ достаточно для того, чтобы судить о старинномъ богатствѣ Закавказскихъ церквей“, говорится въ той же книгѣ Толстого и Кондакова; и мы за ними повторимъ, что вышеприведенныя данныя вполне подтверждаютъ слова высочайшихъ ученыхъ.

Учитель Тифлискаго реального училища
М. Джанашивили.

*) Русскія Древности гр. Толстого и проф. Кондакова, стр. 78—79.

ქ: თოჯახლთამ:

უბიფანს: ევიპრელისა, თქოჯოჯლი:
უბიფანს ევისკოპოსი, კოსტანტია ქალაქისამ.
რომელარს დედაქალაქთამ. კვპროს ჭალაქისამ.
რომელ თქოჯა ათორმეტთა მათ. თოჯახლთოჯს:

ოფელსა ჩემსა: მატროსინსა: მისსა: ჭ საქმის თანა ზიარსა.
თქოჯოჯეს. კუთაფად მისხოჯრსა. ევისკოპოსისა: ეპიფანს ევისკო-
პოსი. ოფელისა მიერ გიგითსაჲ:

დიდსა ნიქსა მადლისსა მისცემდა. ჭ არათოჯ მოიღებდა. რა-
ჯამს სთხოჯდა ოფელი იგი ცხორებისამ. სოჯმად დუდაკაცისა მისგან.
სამარტელისა. რამეთოჯ იგი თუთ თაჯადი იყო წყაროჯ ცხორებისამ:
ღ მისხოჯელ ჭ დაჯდომილაყო. უოჯრდოჯოჯელსა მისთანა. ჭ-
მასოჯრადი გზისაგან. ჭ დირს ჭყოფდა. მიტებად სიტყვას. მოაფ-
ვანებდა. გზასა მას ჭემმარტებისასა: რომლისათვისცა იქინა. მოს-
ლჯამ იგი მისი კორციელად. ჭ თითოჯყოჯლადთა მათ ერთობითა.
ღ ნიქსა მას ოხოჯებთ განოჯყოფდა რომელ მისგან შექმნოჯლ-
ყო კატობრივი ესე ბუნებამ აწ ერთობით. კორც შესხმითა მით:
ერთითა სიტყუთა. ერთითა ნებითა. აღიარებს უოკელიოკ ოჯოჯრებითა.
ღ სოჯოჯრად: ესე არს ჭემმარტი ბუჯ ღოჯთისამ. რომელმან
მოიძა თუსი იგი შექმნოჯლი. იქმოდეს მსგავსად. ამის სახისა მოწა-
ფენი იგი. ჭ მონანი მისნი. განოჯყოფდეს ნიქთა მათ. ჭ არა ვისგან
რას მიიღებდეს:.

ნანდუჯეკ ემსგავსა ოფელსა თუსსა ელას წინასწარმეტყოჯლი.
ითხოჯდა მისგან. რომელსა არა აქოჯნდა არცა საზომ ერთ. საჯნაჲი.

ИСТОРИЯ ДРАГОЦЕННЫХЪ КАМНЕЙ.

ТҲУАЛТҲАИ *),

Сочиненіе Епифана Кипрскаго,
Епифана, епископа города Константія,
который есть мать городовъ на Кипрскомъ островѣ;—
его (Епифана) сказаніе о двѣнадцати драгоц. камняхъ.

Господина моего, честнаго брата и соучастника въ дѣлѣ, Θεодора, епископа благочестиваго, именемъ Господнимъ привѣтствую епископъ Епифанъ.

Великій даръ благодати дароваль, а не получилъ, когда Господь жизни просилъ жену самаритянку дать Ему пить, ибо самъ Онъ былъ источникъ жизни, и, придя и сѣвъ у колодца, утрудившись отъ пути, Онъ удостоилъ ее своею бесѣдой, и это потому, чтобы привести ее на путь истины; а для этого и было пришествіе Его во плоти: Онъ щедро раздавалъ дары всѣмъ купно, такъ какъ Имъ же приведено было въ бытіе человѣческое естество; теперь всѣ исповѣдываютъ Его въ единомъ воплощеніи, единомъ словѣ, единой волѣ, и во вѣки и вѣчно; Онъ и есть сынъ Божій, который отыскалъ твореніе свое; такимъ же образомъ, (какъ Онъ), поступали и ученики и рабы Его: они тоже раздавали дары всѣмъ и за это ни отъ кого ничего не получали.

Точно уподобился Господу своему и пророкъ Илья: онъ просилъ у того, у котораго не было ни одной мѣры пахат-

*) Трудность передачи содержанія „Исторіи драгоц. камней“ обуславливается тѣмъ, что: а) нашему манускрипту уже почти 1000 лѣтъ со дня появленія его на свѣтъ; б) языкъ, которымъ онъ написанъ, затруднителенъ для пониманія современныхъ грузинъ, благодаря устарѣвшимъ формамъ и оборотамъ рѣчи, и в) трудность эта еще болѣе усугубляется тѣмъ обстоятельствомъ, что приходится переводить съ перевода, что, какъ извѣстно, несравненно труднѣе, чѣмъ переводъ съ сочиненія оригинальнаго.

რწმუნოვ მიხ რამ საკმარისო. ითხოვდა ქოჯრის მისგან. რამეთუ
ოჯნდა კოჯრთხეკითა თხსითა. აღკსუბად. დედაკაცისა მის ქოჯრისა.
ღ გამოზრდად.

გერეცა შენი იგი პატიოსნებაჲ სიმენისაჲ. ჩემისა ამის ნაკლოვ-
ლეკნებისაგან. ითხოვს. ოჯრომასლა. რამეთუ მოცემად გნებაჲს ჩემ-
და ნიჭი მადლისაჲ მაგის რომელისა შენ თანა. ოჯრომას მიღებო-
სა მიმსგავსებოჯლხარ. შენცა საქმის თანა ზიართა მათ შენთა. გა-
ნამრავლებ. ღოჯრის ჟოფითა ღოჯრისა მიმართ შესაძლებელთა მათ ჩემ-
თა საკმართა მათ შენთა: ოჯკოჯრთა არა მოკლებასა მას ზეთისა-
სა. რქისა მისგან კინამე კინმცა მოსცა დამოკლებასა მას ფქვილი-
სასა. ღაჯრისა მისგან სიგლასკისა. კინმეცა შოჯრდლო. ოჯხო-
ჯუბად: არამედ მიიხოვა პატიოსნებამან. მაგან შენმან. კითარცა წერილ-
არს წიგნსა ამას. სიტყურისა მის ფიგრისა. სარჩელისაჲსა. რომელი
იგი შემოჯრდიო თოჯრლებითა. შემდგომითი შემდგომად: იყო მკერდსა
მას მღდელთ მოძლოჯრისა მის აჭრონისსა. აწ ინებს. რათამცა ოჯწ-
ყოდა. სიმენსმან მაგან შენმან. კითარმედ რამ სახელ აც თოჯრლთა
მათ ათორმეტთა. ახოჯ თოჯ რომელთა ადგილთა იპოკუბინან ახოჯ რამ
მაღარს მათ შინა: ახოჯ კითარ თითოჯოჯრლად. ათორმეტთა მათ ნა-
თესკეთაჲ. სახელები მათ ზედა წერილარს. ახოჯ კითარ გამოჩინდებო-
და. შემსგავსებოჯლად. ღოჯრის მსახოჯრებისა ზრასკაჲ. რამეთუჯ
სახელებითა მათ თოჯრლთაჲთა. საკმარსა მას ერისსა. გარდაიკდიდა.
მღდელთ მოძლოჯარი იგი:

ხოლო კითარცა წინამსწარ კთხოჯ. ჩემდა ჟოჯრლადკე. ვერმე-
საძლებელიო ესე ჟოჯრლი სიმენლს გონებითა. ღ მოჯრდომელიო.
პოჯნად ესოღენისა თხოვისა დიდისა. კითარცა დედაკაცისა მის ქო-
ჯრისაჲ. სიგლასკისა მისთჯს. ოჯპოკუბისა მისისა: არამედ კითარცა
ქოჯრისაჲ მის. კოჯრთხეკითა მათ მიერ ელიაჲსთა. აღორძინებუაჲ.
ღ განმრავლებუაჲ იქმან. ღ გარდაიმატა ოჯრომასლა. ღ სამართკე-
ლისა მისგან. დედაკაცისა. გამოჩინებოჯლსა მას წყალსა ითხოვდა
ოფელი. ზრასკასა დიდთა მათ ნიჭთა. განცხადებოჯლად მიქმადლებუაჲ:.

გერეცა მე რომელ ესე მცირს ვარ გულის ხმის ჟოფითა. ღ

ной земли; развѣ въ чемъ-либо нуждался онъ, когда просилъ у вдовы? (нѣтъ), но онъ хотѣлъ своимъ благословеніемъ обогатить эту женщину—вдову и прокормить ее.

Также и честность твоего мужества требуетъ отъ моей скудости большаго: ты желаешь дать мнѣ даръ благодати, которой имѣется у тебя болѣе (того, чтò можно было) получить (отъ Бога); ты уподобился твоимъ соучастникамъ въ дѣлѣ; возношеніемъ молитвы къ Богу ты умножишь возможные для меня требованія твои: если не дать при умаленіи елея въ чванцѣ и при оскудѣваніи муки въ осудѣ бѣдности, то кто можетъ быть щедрымъ *)? А честность твоя требуетъ, какъ написано въ этой книгѣ, (свѣдѣній) о доскѣ словеснаго суда, которая украшена была драгоценными камнями послѣдовательно и которую носилъ первосвященникъ Ааронъ на груди своей. Нынѣ получите,—уже извѣстное и твоему мужеству,—(свѣдѣніе о томъ), какія имена носили тѣ 12 драгоцен. камней, въ какихъ странахъ добываются они, какую имѣютъ силу, какія начертаны на нихъ имена 12-ти колѣнъ (еврейскихъ), какъ выражалось помышленіе божественнаго служенія, соответственно имъ (камнямъ), ибо именами этихъ камней первосвященникъ совершалъ требы (שָׁרָפָה) народныя.

Однако, какъ и раньше было сказано мною, я разумомъ своимъ не въ состояніи былъ преодолѣть всю трудность этого (порученія), постичь и исполнить столь великую просьбу такъ же, какъ (не могла исполнить требованіе пророка) жена-вдова по бѣдности своей и по неимѣнію средствъ; но подобно тому, какъ благословеніемъ Ильи совершилось не только возрожденіе и увеличеніе (средствъ вдовы), но даже получился у нея избытокъ, и подобно тому, какъ Господь требовалъ отъ жены самаритянки воды извѣстной и, бесѣдуя съ нею, явно даровалъ ей великіе дары,—

Такъ точно и мнѣ, который есмь столь малъ душевными

*) См. 3 книгу Царст., 17, 14.

ოჯდარსს სიბრძნითა. ღ მცნებურებითა. ღ ოჯწოჯრთულ სიტყოჯრთა
მიძირთ კელყოფით მიძე ძაღი. ღ ღოჯრვის უოფითა. უოჯლით კერძო
აღმავს მქცა. ვითარცა უოჯლითა განმდიდრებოჯღმან. ვაჯწარმან. ღ
ვითარცა ელია შოჯრისს განმქელსა მას გოჯღაღვითა. გარჯამოსაქანულ-
ნი წჯმისანი. ღოჯრვის უოფითა გარჯამოჯრტკენა. ღ ვითარცა სსოჯრთა
მრჯაღთა მარჯთაღთა. ღ წწწელთა ¹⁾). რომელთა მათ შუნცა შუნღ ღ მო-
წაფელ ჰარ. ღირს ექმან პატოისნებამ იგი შუნი. თანასწორ უოფად.
მოგიღებეს მათგან გარჯაროჯღებამ სიმდიდრისამ. ვა ²⁾ მოგმადლა
შენ ონ ³⁾). ღ წწ ⁴⁾ ოჯმეტსლა. ღოჯრვითა შუნითა. მოგმადლე:

აწ ვიწყო მქცა ბრძანებოჯღთა მათ შუნთამ. გამოთქოჯმად. ხ ⁵⁾
კეჯღარები პატოისნებასა მავას შუნსა რა ⁶⁾ არა მბრჯლებდე. კელის
შეუოფისათვის. რომელი ოჯფოჯრამს ჩემსა სანქმელ იუოს: ად ⁷⁾ და-
მოჯრწიღებთ წრჯფისათჯს. ღ ოჯფოჯრამს ძაღისა ჩემისა ვიწყო გ-
მოთქოჯმად. ღ არს პირველსა მას ოთხსა განწესებოჯღ რ ⁸⁾ ოთხჯან-
სა მას განდგომოჯღ იუენეს თოჯღანი იგი რომელ დიდებოჯღიყო.
წა ⁹⁾ სიტყურსა. სარჩელისასა მას ფიჯარსა. ღ თაჯდი ფიჯარი იგი
სარჩელისამ იყო ოთხ კედელ. მტკაველ სიჯრძომ ღ მტკაველ სი-
ჯრჯომ: ღ პირველსა მას იყო. პირველი თოჯღლი იგი. სარდიო-
ნი. ღ შემდგომად მისა. ტბაჯიონი: ღ მეჯმელ. ზმოჯრი: ღ მეო-
რესა მას. კარქიდონი. ღ საფიჯონი. ღ იასპინი. ღ მესამესა მას.
ლოჯჯრიონი. აკატელ. ამეთჯსტონი. ღ მეოთხელსა მას. რომელ
არს შემდგომად უოჯღისა. იკინთელ. ღ ზჯრილი ღ ფიჯსილი:

ესე თოჯღანი არიან ათორმეტნი სიტყურსა მას. ღ სარჩე-
ღისა ფიჯარსა. თითოჯოჯღად განწესებოჯღ. ღ გამოქმნოჯღ. ღ
განდგომოჯღ: :::::

1) წინასწარმეტყველთა.

2) ვა=ვითარცა.

3) ონ=ოფალმან, უფალმან.

способностями, ничтоженъ мудростью и знаніемъ и не искусенъ словомъ, возложеніемъ руки твоей даруй силу и, сотворивъ молитву надо мною, преисполни меня всячески, какъ былъ преисполненъ всѣмъ разбогатѣвшій торговецъ и какъ Илья, среди засохшей отъ бездождья пустыни, сотвореніемъ молитвы низвелъ каскады дождевой воды; и подобно многимъ другимъ праведникамъ и пророкамъ, которыхъ ты сынъ и ученикъ, удостоившійся быть съ ними равнымъ всечестностью и отъ нихъ получившій богатство всестороннее, дарованное тебѣ Господомъ, — молитвами твоими подай намъ еще болѣе.

Повинуясь слову твоему, начинаю теперь излагать, но умоляю твою всечестность не винить меня, если дѣло это окажется выше силъ моихъ. Итакъ, повинуясь неотложности (порученія), начинаю излагать то, что выше моихъ силъ. Камни тѣ въ четыре ряда были разставлены, вдѣланы и поставлены на доскѣ словеснаго суда; сама доска суда была четырехсторонна: падь длиною и падь шириною; въ первомъ (ряду) былъ первый камень — сардіонъ, послѣ него тбазіони, затѣмъ змури; во второмъ (ряду): варкнидони, санѣирони и іаспини; въ третьемъ: лугвиріони, акате и амѣтвистони и въ четвертомъ, который слѣдовалъ за всѣми другими, іакинтне, биврили и шрцхили.

Всего было двѣнадцать драгоц. камней на словесной и судебной доскѣ, каждый особо установленный, вдѣланный и поставленный.

*) ББ=Бззб.

*) Б=Блггг.

*) Кз=Кззз.

*) Зл=Злзлгг.

*) К=Кзззгг.

*) Зз=Ззгг.

:ა: თოჯადლი: სარდიონი:.

სარდიონ ამის გამო ერჭოჟმის. რომელ ბაბილოკს. რომელი-
სადაც ხილვაჲ მისი შეწამოვლ. ო ფეკსა. ჳ სხელსა თეკზისა-
სა სხელუდვა რომლისადაც. ფერი მისი სარდიონ. თეკზისაჲ ფე-
რი სისხლისაჲ რაჟამს განაქმან თეკზი იგი. იქმნის ფერი მისი
ვა სისხლი. ჳ ხილვითა მით მიმსგავსებთა. დაეღვა სხელი თეკზ-
სა მას სარდიონ. ასოჯრასტანს იბოჯების. ჳ არს თავადი იგი თო-
ჯადლი მბრწყინვალების გამოძეგმელ. ჳ ძალი გოჯრებისაჲ აქოჯს. რა-
მელი გოჯრნალთა მიილიან. ჳ დასდვიან საგოჯრნებულად. ჳ გან-
ცოცხლნიან მით მსივნებანი. ჳ გამოსხმოჯლი. ჳ სხოჯადცა წელო-
ჯლებაჲ გოჯრთილი. მსხელითა. დასხიან მისჯანი. ჳ მოსცხიან ჳ
ცხებთა მით წელოჯლებანი განიგოჯრნნიან:

არს სხოჯა თოჯადლი. რომელსა ჳრჭვიან სარდიონ ფრცხილ. ჳ
რომელთამე ჳრჭვიან მას მოლოჯას. ფერისა მისთჯს ჳ ძალისა. რა-
მელ აქოჯს მსგავსება ჳკოჯრტადისა. ო რომელთა სჯან მისჯან.
მოაჩჩჯს მოჯრელი. ჳ კსნილად რჯბერიედ. ჳ თჯთ ფერი მისი არს.
ვა მწოჯრნილისაჲ მის. ჳ რაოდენ ნოტიებაჲ მისწოჯრის რჯმეტს
განბრწყინის სიმწოჯრნს თჯსი. რჯფროჯსლა ჟამთა ჳფგოჯრისა-
თა. ჳ დღეთა აღვსებისათა.

არს სხოჯაცა თოჯად. მსგავსი ამათსა. რომელსა ჳრჭვიან სარ-
დაკად. რომელსა უდგე ¹⁾ აქოჯს. სისბუტაგისა ფერი რაჲმე. ვა თო-
ჯადსა მას აკადსა. ჳ იჭეკვის. რაჲმე არს თავადი. ვრ ²⁾ თჯჯან
ბოროტ. დაერჭვა მას. დამამჯრდებულ.

:ბ: თოჯადლი ტბაზიონი:

ჭ: ტბაზიონისა თოჯადისაჲ შეწამოჯარს. ხილვაჲ მისი. ჳ

¹⁾ უდგე=უოჯლაღგე.

²⁾ ვრ=ვითარ.

1. Сардіони (Сердоликъ).

Этотъ камень потому названъ сардіономъ, что онъ *ბბილთვს* (?) и видъ его красенъ (*გუნაგულ **). Цвѣту и имени рыбы дано было названіе „сардіонъ“, имѣющей кровяной цвѣтъ, такъ какъ мясо ея въ сушеномъ видѣ принимаетъ цвѣтъ крови и потому, благодаря сходству цвѣтовъ, и эта рыба стала называться сардіономъ. Онъ добывается въ Асурастанѣ. Главнѣйшій этотъ камень весьма блестящъ и имѣетъ лѣчебную силу: врачи имъ лѣчатъ опухоли, прыщи и раны, полученные отъ меча. Для этого растираютъ его въ водѣ, и потомъ тою водою натираютъ больныя мѣста, и раны излѣчиваются.

Есть еще другой драгоценный камень, называемый сардіонъ-пѣрцхилъ (т. е. сардіонъ-ониксъ), который иные называютъ молохъ насъ за его цвѣтъ и силу; онъ похожъ на тчакунталъ (?); кто, растерши его въ водѣ, выпьетъ ту воду, у того спадетъ опухоль на животѣ, и получить онъ облегченіе. Цвѣтъ его зеленый; отъ воздѣйствія сырости зеленый цвѣтъ его начинаетъ блистать еще болѣе, что больше всего наблюдается лѣтомъ и ко времени Пасхи.

Есть еще другой драгоц. камень, похожій на указанные камни, называемый сардакъ. Его цвѣтъ бѣлый, какъ цвѣтъ камня акадъ.... Онъ названъ успокаивающимъ.

2. Тбазіони (Тоназь).

Драгоценный камень тбазіони по виду своему червлен-

*) *გუნაგული* значить также червленый.

მსგავსარს თოჯალი იგი. რომელ ჰირქვან კარქიდონ. ჰ აზოკა თო-
ჯალი იგი ტბაზინი. ქალაქსა რომელსა ჰირქვან ტობაზს. ქოჯუ-
ნასა მას ჰინდოეთისასა. ჰ აზოკა ესრს სახედ: გალატონი ჰქასა
თლიდეს ჰ აზოკა. ჰქასა ერთსა შა ¹⁾. რომელსა იგი თლიდეს.
ჰ იხილეს ფერი იგი თოჯალისაჲ მის შოჯანიური. ჰ ხილვაჲ
საჯრქელი. აღილეს. ჰ მიჰვიდეს იგი. კატართა ვიეთმე აღბასტ-
რელთა. რომელ მახლობელარს. სოფელი იგი აღბასტრელთაჲ.
ჰინდოეთსა. ჰ მიილეს აღბასტრელთა მათგან. მცირედი რამემე
სასუიდელო. ჰ მისცეს. თოჯალი იგი ტბაზინი: აღბასტრელნი
იგი მიიწინეს თებანის ქალაქად: რომელარს კუჯბიტსაჲ. მიჰვიდეს
ოჯფრამსის სასუიდელის. ოჯმეტს მისა. რომელ მიეცა: თე-
ბელთა მათ მადროთაჲს. ძლოჯნად მიეფესა. რომელ მას ჟამსა
იყო ქალაქსა მას ჰ მან მიიღო თოჯალი იგი ტბაზინი. ჰ
განადგა გჯრჯუნსა თჯისა. საშოჯვალ შოჯბლისა ოდენ. ჰ აქოჯს
თოჯალსა ამას ძალი გამოცდით ესრსთ. გლესის ზედა საგლე-
სელსა. მკოჯრნალისასა. არათოჯ მიქამოჯვალად გამოსცის წყალი
ლესკასა მას. მსგავსად ფერისა მის თჯისასა. ად სძის ფერარს
სმეტაკ ნალესავი მისი. ჰ აღიესი მრავალი ჰოჯრქერი რაოდენცა ჰინ-
ბან. მკოჯრნალსა მას. რომელი ოჯსოჯამნ თოჯალსა მას. ჰ რა-
ჟამს შეკრების ნალესავი იგი. აღწონის თოჯალი იგი ჰ არათოჯ
დამცირდის. ად იგივე სწორებაჲ აქოჯნ ჰ ხატო გარემო. რაოდენ-
ცა იგი არნ იგივე აქოჯნ. ჰ არა დამცირდის. ჰ სარგებელ იქმნის
თოჯალთა სადმოხიერთა: ჰ თოჯ ვინმე სოჯას იგი სარგებელ იქ-
მნის ბროჯქველთა ჰ მიწოჯდნართა. ჰ თოჯ ვინმე ტბის ჟოჯრ-
ქენი ჰქამის. დაცბინ სიმწარითა მისითა. ასჯან მკოჯრნალთა. ნალე-
საჰი მისჯან ჰ განკოჯრნანს:.

იგი თოჯალი: შმოჯრნი:

შმოჯრი თოჯალი ჰ აკატს შწოჯანს არიან ხილვითა. არამედ
აქს ფერსა მათსა. განყოფანი რჩოჯვლებისანი. რ შმოჯრი იგი
მორწმინკალების გამომცემელარს. ხ აკატს იგი შწოჯანს ხ ²⁾ არს. ჰ

¹⁾ შა=შინა.

²⁾ ხ=ხოლო.

наго цвѣта и похожъ на камень карнедонъ. Онъ найденъ въ городѣ Тобае, въ странѣ Индіи, и найденъ слѣдующимъ образомъ. Каменщики тесали камни, въ одномъ изъ вото-рыхъ нашли этотъ драгоц. камень, удивительной красоты и блестящаго цвѣта; взяли его и продали нѣкимъ купцамъ алабастрійскимъ, а страна алабастрійцевъ недалеко отъ Индіи. Алабастрійскіе купцы, приѣхавъ въ городъ Тебаю *) (თბაა), что въ Египтѣ, продали тотъ камень тебайцамъ за большую, чѣмъ купили сами, цѣну, а эти послѣдніе подне-сли его въ даръ своему тебайскому царю, который вставилъ его въ свою корону надъ лбомъ. Опытъ обнаружилъ слѣду-ющую силу этого камня: при растираніи его на точилѣ врача онъ выпускаетъ отъ этого тренія воду не своего, чер-вленаго цвѣта, а бѣлаго молочнаго, и наполняется ею мно-жество сосудовъ—столько, сколько желательно врачу для примочки больного глаза. Собравъ всю воду, полученную отъ растиранія (ტბაიონა на точилѣ), врачъ вавѣшиваетъ этотъ драгоц. камень, и находитъ, что онъ не потерялъ ни преж-няго вѣса, ни величину и точно такимъ же остался во всѣхъ отношеніяхъ, какимъ былъ и прежде. Его цѣлебное свойство состоитъ въ томъ, что излѣчиваетъ глазныя болѣзни; вода его полезна противъ близорукости и вылости (ბრუქვეულია და შვეუნარია **), а также ею врачи излѣчиваютъ отравлен-ныхъ морскимъ виноградомъ (ტბის ურბენი).

3. Змури (Смарагдъ).

Драгоценный камень змури и акате по виду зеленые,

*) Тебай.

***) Слово ბრუქვეულია (ბრუქვეულთა) и შვეუნარია (შტვეუნართა) въ груз. лексиконахъ нѣтъ, но есть слова ბრუქვიანი — ბრუქვეული? (бли-зорукій), შტყენარი — შვეუნარი (усталый, утомленный), которыми мы пе-ревели понятія, выраженные словами ბრუქვეული и შვეუნარი.

რომელთაჲმე ჰქრქვან თოჯალთა ამათ. ნერონიანოს ჯ სსოჯათა. დოჯ-
მენტიანოს. ჯ ნერონიანოსისა მას. ძლეკრად აქოჯ სიმწოჯანს¹⁾ თჯ-
სი. ჯ შოჯნიერარს ხილეჯა მისი. ჯ ჰქრქვან ნერონიანოს ამის მი-
ზეზისაგამო: იტოჯან ნერონ მეფემან მოიღო ზეთი მწოჯანის ფერო.
რომელარს ლიბერხიანს (თუ ლიბერხიანს? გაურჩეველად სწერას) ჯ სსო-
ჯათა თქვან კდ²⁾ სძს³⁾ ხოჯმისაჲ შეკრბის ჯ მრკაჯლთა სსოჯა-
თაჲცა. მწოჯანის ფერთაჲ. ჯ მოჰრწევიდა მითათა. სადა იგი იყო
სიმრკაჯლს⁴⁾ ლოდთაჲ. ჯ ჰქათა შედოჯურფოჯლთაჲ: ჯ სსოჯათა
თქოჯეს. მოიღო მან ზეთი დოჯმენტიანონი ჯ შთანსსა იგი ჰო-
ჯრჰქერთა. ჰილენხმისათა. ჯ რაჟამს მრკაჯლჟამ დგან ზეთი იგი ჰო-
ჯრჰქერთა მათ ჰილენხმისათა. წიდათა მით სჰილენხმისაჲთა⁵⁾. ზეთი
იგი განმწოჯანდის. ჯ მორწეოან მით მთაჲ იგი. რომლისა ჰქვანი
მისნი არიან მწოჯანის ფერ: ჯ კრ მიიწიის ზეთი იგი. ფდ. ⁶⁾ რჯ-
მეტსი. განმწოჯანდის. ჯ განბრწეინდის. ხ დოჯმენტიანონ ამის-
თჯს ერქოჯამის რ დოჯმენტიანონ იყო მეფს⁷⁾. მათ ჟამთა. ძს⁸⁾
კესჰისიანოსისი. ესენი იყენეს რომელთა ის⁹⁾ წარტოჯრეს ჯ მოა-
ლოკრეს. თავის მოთხენი მომკაოჯლნი მხოჯაჯანი:

იყენეს მეფენი ესე. ნერონ ჯ დოჯმენტიანონ. დღეთა მათთა.
ესრს¹⁰⁾ შოჯრებოდეს. ჰოჯანდ. თოჯალთა მათთჯს ჰპტიოსანთა. ჯ
სსოჯათა თქვან. იპოჯების იგი ქოჯეუნსსა მას ჰინდოქოთისსა. ჯ
მიერ მოაქოჯს. ჯ რომელთაჲმე თქვან. კთიოჰმის იპოჯების. ფისონ
მდინარესა. კითარცა წიგნნი ეწამებთან. სიტოჯოჯათა ამათ ჩოჯუნთა.
კდ ფისონ მდინარესა იპოჯების ზმოჯარი. ჯ იტოჯს:

კდ ფისონ მდინარს¹¹⁾. მოქსოჯკვის. ქოჯეუნსსა მას კვილათ-
სა. მოჯანრს თოჯალი ჰპტიოსანი აკატს¹²⁾. მოწოჯლი ჯ კამოჯტი.
ჯ ფისონ მდინარს¹³⁾სა. ინდოს ჰქრქვან. ფრომინთა ენითა. ხ ბარო-
მინელთა. ჯ ბოგიელთა. ფისონსა. განგს¹⁴⁾ ჰქრქვან. ხ წინანდელთა
მათ მთხრობელთა ფრომინთა განგს¹⁵⁾ მდინარს¹⁶⁾ თქოჯეს. რომელი
მოქსოჯკვის ქოჯეუნსსა მას კვილათსა: ჯ კვილათი. ჰინდოქოთსა გა-

1) კდ=კითარმედ.
2) Тутъ спленданъ, а не шленданъ, какъ выше.
3) ფდ=ფდ.
4) ის⁵⁾მი=იერუსალიმი.
5) ის⁶⁾მი=იერუსალიმი.
6) ის⁷⁾მი=იერუსალიმი.
7) ის⁸⁾მი=იერუსალიმი.
8) ის⁹⁾მი=იერუსალიმი.
9) ის¹⁰⁾მი=იერუსალიმი.
10) ის¹¹⁾მი=იერუსალიმი.
11) ის¹²⁾მი=იერუსალიმი.
12) ის¹³⁾მი=იერუსალიმი.
13) ის¹⁴⁾მი=იერუსალიმი.
14) ის¹⁵⁾მი=იერუსალიმი.
15) ის¹⁶⁾მი=იერუსალიმი.

но цвѣта ихъ нѣсколько различаются одинъ отъ другого: цвѣтъ перваго болѣе блестящъ, а втораго только зеленъ. Иные эти камни называютъ *нероніаносъ*, а другіе — *дументіаносъ*, при чемъ нероніаносъ болѣе зеленъ и видъ его прекрасенъ и названъ такъ по слѣдующей причинѣ. Сказы-
ваютъ, что царь Неронъ масломъ, называемымъ либерхіасъ (а, по утверженію другихъ, масломъ миндальнымъ), и многими другими маслами зеленаго цвѣта, поливалъ горы, гдѣ были скалы и груды камней, и тѣмъ окрашивались камни. Иные же говорятъ, что Неронъ масломъ „дументіанони“ наполнялъ мѣдные сосуды, и по прошествіи долгаго времени масло, налитое въ нихъ, окрашивалось мѣдною окисию отъ этихъ сосудовъ въ зеленый цвѣтъ, и потомъ этимъ масломъ орошали горы изъ зеленыхъ скалъ, отчего и зеленый цвѣтъ этихъ камней еще болѣе зеленѣлъ и получалъ еще болѣе блескъ. Дументиніаномъ же потому называется этотъ камень, что въ то время царемъ былъ Дументіанозъ, сынъ Веспасіана. Они (Неронъ и Дументіанозъ) разграбили Іерусалимъ и опустошили его, ибо они были себялюбивы, жадны и надменны.

Во всѣ дни своего царствованія цари Неронъ и Дументіанозъ прибѣгали къ такимъ средствамъ для приобрѣтенія драгоценныхъ камней.

Нѣкоторые говорятъ, что этотъ камень водится въ Индіи и оттуда вывозится; другіе же утверждаютъ, что онъ находится въ рѣкѣ Фисонѣ эфиопской.

И книги подтверждаютъ наши слова, говоря, что мѣсто-нахожденіе змури есть рѣка Фисонъ, которая обтекаетъ страну Эвилатскую (Ἐβιλᾶτος) и тамъ есть драгоц. камень акате, порфира и капуги *) (Ἰαδίον). Фисономъ же на языкѣ фроминцевъ (Ἰαδίον) называется рѣка Индъ, а на языкахъ

*) Въ Бытіи (гл. 2, 11,—12) капуги переведено словомъ оникс.

რეშქ თქვან. ღ თანა წარჰკლას. ეთიოპესა. რომელას მასლობელად
შის დასკადსა. რ ესე არს დიდი იგი ეთიოპიაჲ. ღ თანა წარ-
ჰკლას. ეთიოპესა. ღ შერეთის ოჯეანოსსა::: რ თოჯლიცა მოწოჯ-
ლისფერი იშოკების მას შინა. რაჟამს აღძრეანი. სლკათა თჯსთან
იქნინ. ადგილთა ღჯრლოჯაროჯანთა. ესე ვითართა ადგილთა. დაშე-
ნებოჯლ არიან ეთიოპელნი:::

ს აჯულა თარგმნინ. თოჯლი იგი მწოჯანს. რომელსა იგი
შობათსა. აკტ ერქოჯმის. არცა აკტ ჰრქოჯ მას. არცა მწოჯანს.
არცა ზმოჯრ. ს რ ¹⁾ მეცნიერყო მრავალსა მას ენასა ებრაელთასა.
ღ განმარტებასა მათსა: ჰოკა ადგილსა ერთსა რომელსა წერილოყო
სახელი თოჯლისაჲ მის ბდელიონ ²⁾. რომლისათჯს სძეოცდათათა
მთ თარგმნთა თქოჯს მიერ გამოკლას. თოჯლი აკტი რომელ-
არს მწოჯანის ფერი. რომელსა იგი ბერმნთა ჰრქვან შრასინოს.
რომელსა ერქოჯმის ჰართჯელთა ენთა მწოჯანის ფერ. ღ აჯულა
იტჯს. მოჯანის თოჯლი იგი. ბდელიონი ღ გამოთარგმნების
ბდელიონი საკოჯმეველ სოჯლნელების. რომელი მოაქოჯს მდინარესა
მას. ქოჯუენისაგან ჰინდოეთისა.

რ სსოჯან თოჯლებ მრავალას. ზმოჯრისაგან. რომელი
თითოჯეოჯლად ვინმე ჰოკა ღ არს რომელიმე. ბოჯნებით მრწეინ-
კალს. ღ მწოჯანს არს. ღ არს რომელიმე ფიცნელ და არს რომე-
ლიმე ლბილ: არს რიმე ³⁾ ეთიოპიასა იშოკების. ღ არს რიმე ქოჯუ-
ენასა მას ჰინდოეთისასა. თანა კოჯან გამოთქოჯმა ესეცა კდ რიმე
მთაჲ არს. რომელსა იგი ნერონ მოწოჯეს (?) ანოჯ რიმე არს.
რომელსა იგი დოჯმენტინოს. ანოჯ რომელსა სოფელსა არს. არს
მთაჲ იგი სოფელსა მას მასლობელად ზლოჯსა მეწამოჯსა.
რაჟამს ჰნებაჯ ვისმე ნაითა მისლკაჲ. ქოჯუენასა მას ჰინდოეთისასა.
რ სსოჯა ღ სსოჯა სოფლებარს. ჰინდოეთისაჲ. ღ მრავალსა მას
სოფლებსა ცხრანი მეფენი არიან. ღ ესე სახელები არს. სოფლები-
საჲ მის ღ ნათესაისაჲ მათ:

ქ: ლაბასტრელნი: ჰომერელნი: აქსიბინელნი: ღ მასლობელ მათ-

¹⁾ ს რ=ხოლო რამეთუ.

²⁾ ბდელიონ (бделіонъ)=по-русски бдолахъ (Бытїе, гл. 2, 12).

³⁾ რიმე=რომელიმე.

барминцевъ (ბარმინელოი) и богейцевъ (ბოგელოი) — рѣка Гангъ, впрочемъ и древнiе повѣствователи изъ фриицевъ Фисономъ тоже считали р. Гангъ, обтекающую страну Эвизатскую, которую указываютъ внѣ Индiи, въ смежности съ Эеюшiей (ეეიოშია), примыкающей къ ней съ запада. Это есть Великая Эеюшiя, воалѣ которой протекаетъ она (Фисонъ) и впадаетъ въ океанъ. И драгоц. камень „цвѣтъ порфиръ“ (ძიწველოს ვერ) попадаетъ тутъ въ ущельяхъ и волнистыхъ мѣстахъ, гдѣ и населены эеюшiи.

Переводчикъ Аквила описываемые камни называетъ не акатомъ, какъ это принято въ Книгѣ Творенiя, ни змуромъ, ни мтцуане, но, будучи глубокимъ знаткомъ еврейскаго языка и толковниковъ, онъ, Аквила, нашель, что въ одномъ мѣстѣ писанiя этотъ камень названъ бделiономъ, относительно котораго и 70 толковниковъ говорили, что онъ (описываемый камень) находится тамъ (въ странѣ Индiи?). Этотъ камень греки называютъ прасинось, а квартхвельцы ჳუანის ვერ (მტყუანის-წიწერ=зеленый цвѣтъ). Аквила говоритъ, что бделiонъ въ переводѣ значитъ вдня и приносить его теченiе рѣки изъ страны Индiи.

Есть еще масса другихъ драгоцѣнныхъ камней, подобныхъ змури, изъ которыхъ многiе по природѣ своей блестящи и зелены, другiе — горячи, третьи — мягки; при чемъ одни изъ нихъ попадаютъ въ Эеюшiю, другiе — въ Индiю.

Надлежитъ сказать и то, что есть нѣкоторая гора, которая либо орошается Нерономъ, либо Дументианосомъ, есть, говорю, нѣкоторая гора въ одной странѣ, по близости Чермнаго моря; когда кто отправляется на кораблѣ въ Индiю, то тамъ встрѣчаетъ различныя страны, которыя управляются девятью царями. Вотъ имена этихъ странъ и народовъ: алабастрийцы (ალაბასტრეოლი), номерiйцы (ნომერეოლი), аеисиминцы (აეისიმინეოლი) и по близости ихъ дулатцы (დულატეოლი), богитаванцы (ბოგიტავანეოლი), асабцы (ასაბეოლი), дибенцы

სა. დოჯლატუნნი: ბოგიტაქუნნი: ასაბუნნი: დიბუნუნნი: ლეღუნნი-
ბუნუნნი: ხ აწ სსოჯაჯა სასუნუბი იცვალა მწირად მოსროჯლთა
მათოჯს. მრავალთა. ადგილთაგან. პირველსა მას ჭინდობუნონ. ესე-
ნი თუჯის მქამელთა მათგან სოფელისა მოკიდეს. სიძინდაბუნუნნი
ესენი ქოჯუნისა მისგან. კვილათით მოკიდეს. ხ სსოჯათაჯა. ად-
გილთაჯ ვთქოჯათ. კინაჯა ღირს იყოს:..

ხ აწ ვთქოჯათ მთისა მისოჯს სადა იგი ზმოჯრი. თოჯლი ი-
პოჯების. არს საბრძანებულად. ჭრომელთა მეფისა მის. ზმოჯრისან ერ-
ქოჯმის. სასული მთასა მას. ღ არს ვითარცა ჭალაკი თესაგან. ღ არს
პირდაპირ ბერონიკესა წარსავალსა მას ჭინდოკოთისასა. რაჟამს მიკინ-
მევიდოდის. თებაიდდ. ღ შორავს რწ ზლოჯასა. ვრ წარსაქანულ
ოდუნ ერთ ნავის. რომელარს ესე. ვრ ოთხმოჯ ოდუნ მილიონ. ღ
არს თანაშწ ბერონიკესა. მასლობულად მილოჯს მოჯაღელთა მათ
სასულდებოჯლთა მათ ადგილთა. ღ ოჯბურკოჯს იგი ნათესავსა მას
ბლწნიელთასა. რომელთა სსოჯაჯა ადგილნი მთავარნი ოჯბურკან-
ღ აწ ოჯცხო ნათესავნი წარმართთანი გამოკოჯუნთენ: თოჯლსა მას.
ზმოჯრისა. ღ მოიღიან საკოჯროდ: ღ არს ძალი ოჯრისა მისისაჯ.
ვითარცა სარკემან ოჯჩოჯუნის შინაგამო. ღ წინაჯწარ ცნობაჯ გა-
მოჩინებოთა მით ქმნის:..

:დ: თოჯალი: იაკინთწ:

იაკინთისა ოჯრი. მბწწინუჯალწ. ცუცხლის მსგაჯს. ოჯნაჯის
მსგაჯს სიმეწამოჯლითა. აბოჯების ადგილთა მათ კარქედონულთასა.
რომელ არან. ღიბიელნი. რომელსა ერქოჯმის. აფოჯკწ. ხ სსო-
ჯათა თქოჯეს ესრწთ იპოჯების თოჯალი ესე არათოჯ დღისი ჩანნ
მბწწინუჯაღაჯა მისი. ად ღამწ შორით. ვითარცა სანთელი ჭითიელ
ღ ვითარცა ნაკოჯრცხალმან მბწწინუჯაღაჯა. გამოსცის. ღ ვითარ-
ცა საკოჯმილი ადგზებოჯლი. ღ მოჯჩქოჯესკე დატეპოჯლი. ალი-
სა მის ზედა დებოთა. ღ ვითარცა ნაკოჯრცხალი. თუთრ განოჯოჯლად.
ჩანნ ღ გამობწწინებოთა მით იბილიან თოჯალი იგი შორით. სა-
დამე ნაკოჯრცხლის ოჯრ არნ. ღ სადამე არმოჯრის სასულ. ღ ხილ-
ვითა მით ესრწ ოჯრად ცნიან. თოჯალი იგი. ღ მიკიდებან. მბწწინ-
უჯების გამოცემოთა მით პოკიან იგი. ღ რომელსა იგი მიაქოჯნ.

(*დობენელები*), леледибенцы (*ლეკედებენელები*). Нынѣ, благодаря переходу сюда и другихъ переселенцевъ (*მწიწად მოსრულთა*), образовались и новыя названія народовъ. Во-первыхъ, иш-добенцы (*ჰინდობენონ*), которые пришли сюда изъ страны рыбоѣдовъ; во-вторыхъ, сириндибенцы (*სირინდობენელები*), которые переселились сюда изъ страны эвилатской.—По мѣрѣ надобности объ этомъ мы будемъ говорить и дальше, теперь же вернемся къ упомянутой выше горѣ, гдѣ попадаетъ драгоц. камень змури.

Эта гора находится во владѣннн царя *ჰომელი* (*ჰრომელი*) и называется Змуриани (т. е. гора смарагдовая). Она представляетъ изъ себя отдѣльный островъ (*ჭალკი თვისიკან*) и находится напротивъ Бероника по пути изъ Тебаиды египетской въ Индiю, отстоитъ отъ моря на разстоянн одного перехода, т. е. около 80 милiонъ (*მილიონ*), и лежатъ по близости мѣста, называемаго „Слоновымъ рогомъ“ (*ვილიამს ჭალკი*). Островомъ же владѣетъ бленское (*ბლენიელი*) племя, которому подчиняются и многiя другiя княжества. Нынѣ змури добываютъ иностранныя язычники и пускаютъ въ продажу. Сила этого драгоцѣннаго камня состоитъ въ слѣдующемъ: въ этомъ камнѣ, какъ въ зеркалѣ, отражается все тайное и заранѣе обнаруживается и узнается будущее (*და წინასწარ ცნობა გ:მორინებოთ მათ ქმნის*).

4. Яаинтне (Яхонтъ).

Цвѣтъ яаинта подобенъ блестящему огню, по червленности же своей подобенъ *ჯანკი* (панаки?). Онъ попадаетъ въ странахъ карведонцевъ (*კარქედონელები*), которые суть либiйцы въ Африкѣ (*აფრიკა*). Сказываютъ, что этотъ драгоц. камень отыскивается не днемъ, а ночью. Блескъ его ночью виденъ издали и, подобно свѣчѣ, освѣщаетъ (темноту); или же этотъ камень, подобно огненной искрѣ, пускаетъ свѣтъ,

ღ არაოჯუენი რომელი თოჯალი არს. გარეშტ მიაქოჯნ. ღ არს სა-
მოსელსა შიგან: ნათლისა მის მხრწინებალებითა განშოკრებოჯლთა
ადგილთა მიიწიოს. ბრწინებალებჲა თჯსი. რომლისა გამოცა. ნაკო-
ჯურცხად ჭრქჯან. ესე კითარისა ნათლისა. ღ მხრწინებალებჲთა გამო-

ხ ძალი მისი არს ესე თოჯალსა მას აკინთესა. რაჟამს რჯ-
სოჯამნ თოჯინმე საგელსელსა. ღ თოჯინმე სჯს ნელესაჟი იგი. გა-
ნაღვიძის სოჯლი. სამართალთა სიტყოჯათა მიმართ. ღ თოჯ ვინმე
აშურის ჰირსა შინა წრფელი ღ სამართალი სსჯელი აღწონის:

მსჯაეს არს ესე მცირსტდ რდენ. ნაკოჯურცხადსა მას ცეცხლის
სახედ გარდამოჯარდის. არს სხოჯაცა თოჯალ. მსჯაკსი ამისსა.
რომელსა ერქოჯმის. კარქედონ. ღ ესე მსჯაეს ფერითა თოჯალთა
მათ რ მათჟე ადგილთა აბოჯების ხ თოჯ ეგრსტ ღ სკოჯრეებულ
რაჲ არს ხიღიითა. რომელსაცა საღმერთოჲ წიგნი დაჰნაგს (დაღ-
ნაგს ?) იტოჯს. რომელი ფისონ მდინარისაგან გამოკადს.

აბოჯების თოჯალი ესე აფრიკიასცა. ღ აბოჯების ესრსტ რ შე-
ერთეის ფისონ მდინარსტ ზღოჯად. ადგილთა მათ ზღოჯარით კერ-
ძო. მზის დასაჯალით. შეერთეის რჯიანოსსა. რ გარსტ მოცნ რჯ-
კიანოსი. უოჯელთა ცის კიდეთა. ღ მზის დასაჯალით კერძო შე-
ერთეის ფისონ მდინარსტ რჯიანოსსა. მახლობულად სოფელსა მას.
ლჯბიელთასა. რ იტოჯს ესრსტ. საღმერთოჲ წიგნი: მდინარსტ გა-
მოკიდოჯდა ედებით. ღ გნნიუოფოჯდა ოთხად თაჯად. სახელი ერ-
თისაჲ მის ფისონ. ესე არს რომელი მოქოჯრეის. უოჯელსა მას
ქოჯუენისა ევილათსა. მოჯნარს ოქროჲ ღ ოქროჲ ქოჯუენისაჲ მის
კუთილარს. ღ მოჯნარს ანთრავი. მოწოჯლი ღ კაბოკტი ¹⁾.

:ი: თოჯადლი საფირონი:

რომელსა ჭრქჯან თოჯალ საფირონ. მოწოჯლის ფერარს კი-
თარცა მოწოჯლი. ბნობის ფერ შაკად ჭხილან. თოჯალი იგი სა-

¹⁾ Въ Бытїи (гл. 2, 12) читаемъ: „Изъ Эдема выходила рѣка для орошенїя рая; и потомъ раздѣлялась на четыре рѣки. Имя одной Фисонъ: она обтекаетъ всю землю Хавила, ту, гдѣ золото, и золото той земли хоршее; тамъ бдолахъ и камень ониксъ“.

а иногда свѣтитъ какъ горнѣ, въ которомъ догорають уголья. Его видятъ издали же по испускаемому имъ блеску; иногда онъ блеститъ какъ искра, а иногда какъ пламя, и, идя по направленію къ свѣту его, поднимають (съ земли) и, не зная, что онъ драгоц. камень, не кладутъ въ карманъ, а держатъ въ отдаленіи отъ себя. Блескъ его свѣта освѣщаетъ далекое пространство, и благодаря такому блеску его онъ названъ горящимъ углемъ. Сила этого іакинѳа такова: если кто станетъ точить (его въ водѣ) на точилѣ и затѣмъ выпьетъ эту воду, то душа его, воспрянувши (განხალვობის სული), получаетъ стремленіе къ правдѣ, а если кто положить его въ ротъ, то онъ станетъ творить нелицепріятный и правый судъ.

Малостью этотъ камень подобенъ огненной искрѣ; схожъ съ нимъ другой камень—карнедонъ (კარნედონი), который попадаетъ въ тѣхъ же мѣстахъ, какъ и первый; таковъ же и удивителенъ видомъ также другой камень, который священная книга называетъ давнагомъ; онъ попадаетъ въ рѣкѣ Фисонѣ и въ Африкѣ, а находятъ его такимъ образомъ:

Рѣка Фисонъ изливается въ океанъ въ странахъ южныхъ, ибо океаномъ опоясано все поднебесье; со стороны запада солнца рѣка Фисонъ впадаетъ въ океанъ, не въ дальнемъ разстояніи отъ страны ливійцевъ, какъ объ этомъ гласитъ священная книга, говорящая: „Рѣка исходила изъ Эдема (עדן) и раздѣлялась на четыре рукава, имя одного Фисонъ, который обтекаетъ всю страну эвлатскую, гдѣ есть золото, золото страны той хорошее, и тамъ есть „анѳраки“ (антраксъ), порфира и капоэтъ“.

5. Сапфирони (Сапфиръ).

Драгоценный камень, который называется сапфиромъ, подобно порфирѣ, цвѣта багроваго, и видъ его, подобно

ფირონი. ხ სხოჯარა მრავალი თოჯალები არს. მსგავსი საფირონი-
ნისამ. ჭრჭვან სახელი ერთსა ბასილივს. ჯ სხოჯათა ქრისმ. ჯ
ტიგლ: რომელნი არა გვადენ რამ. სახილველ არიან. მცირედ რამ-
მე არიან ფირონი მათნი. ჯ კითარ კვტონებ. თქვან. კდ არიან ჭინ-
დოეთს ჯ ეთიოპიას. ჯ დგანან მწიგობრ. საგვრპოსს მას ღვინუ-
სას: დაღათოჯ არა საწმომოჯნო არს. რომელსა იგი იტყვან. კდ
სამისს. სამეორ. ჯ სოჯთ ბათმონ არს. ჯ უოკულიკე თოჯაღისა
საფირონისამ. ჯ თითოამ. თითოამ თოჯაღისაგან. საფირონისა
არს ბათმონი თავადი ჯ შედგომოჯლ ოჯრთიერთას ჟაჭოჯუბითა.
რ ესე არს მეფეთამ საჯარველი თოჯაღი. ჯ შოჯენიერი. ჯ სა-
წადელი ხილვითა. ამისთჯს რომელთამე თქვან სახელი ალექსანდო-
ნონ *): ჯ ძალი თოჯაღისამ მის რაჟამს ნაღუსავი მისი. აღინადგი-
ნის. ჯ შეჭრის სძესა. ფაქლი ჯ მხივანუბამ (?) ჯ გამოსხმოჯლი.
ჯ მსივანუბამ განკოჯრნის. წერილარს შოჯაღსა მოსტესსა. რაჟამს
ახილას მათსა მას. რ დგა ფეკთა ქოჯეშ. რის სხეოჯლი თოჯაღ-
თა მათგან. საფირონისათა.

:ვ: თოჯაღი იასპინია:

იასპინი თოჯაღი არს. ჯ ხილვამ მისი მსგავს არს. ზმოჯ-
რისა. ჯ აზოჯების ზიკისპირ მახლობელად თერმოგონდოს მდინარე-
სა. ჯ მახლობელად. იამანთისა არა რომელი იგი კჯბრეს არს. რ
ბოჯნებოთ მრავალარს. რომელსა იგი ჭრჭვან. ამთჯისიონ. რღისა
ხილვამ მისი მწოჯანის ფირონს. კითარცა ზმოჯრისამ. ხ მცირ-
ედ ოდენ ბნობის სახმ არს. ჯ შინაგამო ფიროსა მწოჯანისასა.
გამოოჯტიკებ. ზილენმის სახედ. ჯ განშოჯენდთან მით. რომელთა
ჭნუბან შემიკობამ. თაჯთა თჯსთამ. კითარცა მღაპართა მთ შინა
ითქოჯმის:

*) Или алексирионовъ, — въ текстѣ неразборчиво.

(ձեռնակ ջր?), черноватъ. Есть еще множество другихъ драгоц. камней, схожихъ съ сапфиромъ; изъ нихъ одни называются *басмиле*, другіе—*кхрисе* (ქრისე) и *тиге* (ტიგე), которые не очень видны и цвѣтъ ихъ не очень казистъ, и, какъ помнится, сказывали, будто они попадаютъ въ Индію и Эѳіопію, и будто лежатъ рядомъ у капища Двѳонесскаго (ճգանն թիցուածր եպպրհուսն ձան ճշուեցեսնա); однако не правдоподобно, когда говорятъ, что всѣ эти камни вѣсятъ 365 *батмонн* *), а каждое зерно сапфира— одинъ *батмонн*, и что будто эти камни скрѣплены одинъ съ другимъ цѣпями. Такъ какъ видъ сапфира царскаго удивителенъ, прекрасенъ и желателенъ, то потому его нѣкоторые называютъ *алексипонн* ճլլլթիսնուոն. Сила его такова, что если растирать его въ водѣ и потомъ воду эту смѣшать съ молокомъ, то этою смѣсью излѣчиваются нарывы, Ձեղզեցեա (?), прыщи и опухоли. Въ законѣ Моисея написано: „тогда увидѣлъ онъ, что подъ ногами стояло небесное тѣло изъ зеренъ сапфира“.

6. Іаспини (Ясписъ, Яшма).

Іаспинъ драгоц. камень, по виду подобенъ змури и попадаетъ напротивъ и неподалеку отъ рѣки Термогонда (թերմոցոնճը), по близости Іаманѳа (ոմմեոո), который не есть Кипръ. Іаспиновъ по природѣ много, и одинъ изъ іаспиновъ называется *аматѳвизионъ*; видъ его зеленъ, какъ и камни змури, хоть и немножко отлиываетъ цвѣтомъ *ձեռնակ ջր* **), а внутри себя отлиываетъ зеленымъ цвѣтомъ, подобнымъ (цвѣту) мѣди. Люди имъ украшаютъ свои головы, какъ это сказывается въ сказкахъ.

*) *Батмонн*, вѣроятно, есть современная мѣра сыпучихъ тѣлъ, которая вѣситъ $\frac{1}{2}$ пуда и называется *батманн*.

***) *ձեռնակ ջր* этого слова нѣтъ въ групп. лексиконѣ.

ანს სსოჯაგა თოჯალ. ოჯწითლეჲს. წგალთა მათ ზღჯსათა. მობრჯუმბ. ოჯფრჯამს. უოჯჯოდლთა:

ანს სსოჯაგა თოჯალ. რომელო ინილეკების. ქოჯახთა შინს მთათა მათ. სიდესიამსათა. რომელანს ფრჯჯიას. ანს ფერკი მისი სისხლისაჲ. ჳ კითარჯა მარჯალიტისა მირისა ფერკი. ოჯნათლეჲს ანს. ჳ კითარჯა ლჯინს ფერკ. ჳგაჲს აძეთჯსტონსა თოჯალსა. ჳ ოჯწითლოჯრეს ანს. ჳ არა ურთფერ. ჳ არჯა ურთამლ. ჳ სსოჯა ანს რომელო ოჯნათლეჲს ანს. ჳ მსგაჲს. ადისა. ჳ კოჯამლისა ოჯსჰეტაჲს. ჳ ოჯბრწინჯაჲსა. ჳ რომელნიმე ზღამართაჯან იტუჯჯან. კდ თოჯალთ სანჯნოჯრ რაჲმე უკიან. ჳ ამოკების ესე სჯზღჯართა ქართლისათა ჳ გოჯჯანეთს. ჳ ქოჯჯანასა მას კასმთასა. სჯდა არიან. ნათესაჯნი:

სსოჯა არნ მერმბ. იასშინი არა დიდად. მბრწინჯაღლ ჳ მწოჯჯანის ფერკ. და ნაწკკარნი არიედ შიდა თოჯალსა მას. და მერმბ სსოჯაგა არნ იასშინი. რომელსა ჳრქჯან. ოჯჯაჲლიოს. მსგაჲს არს თოჯალისა. და ჰერჯოჯასა ზღჯსასა. და კითარჯა კინ შეჳრთო. სისხლი სძესა და კითარჯა სოჯუმენ. მასქათნი *) და ურ სსხედ გჯთხრობენ. რომელთა ჰოკიან ესე. დაბათა. გინათოჯ აჯარჯთა შიმრჯამე დაჲდვის:...

:ზ: თოჯაღლი დჯჯჯჯრიონი:

დჯჯჯრიონი ურ ზოკნილ არს უერსადა გამოკიდიეთ. არჯა მათთანა. რომელთა ბოჯნებისაჲ მის. გამოთქოჯამდ იწვეს. და არჯა სსოჯათა მათთანა წინანდელთა. რომელთა იგი მისთჯს. გოჯალსიდგინეს. ად გოჯესმბ სსხელი მისი. რომელსა ჳრქჯან დჯჯჯრიონ: რომელნი იგი ჳემარტისა. და დამტეღებოჯალსა კნასა იტუოღეს. დჯჯჯრიონ ჳრქჯან. და ურ მე კგტონებ. დჯჯჯრიონი იგი. კითარჯა წიგნთა. სჯღმრთოთა შინა კპოკეთ. სსხელები იგი ცვაღებოჯალ:

*) მასქათნი (маскѣтѣни) неизвѣстное слово, стоять въ именит. падежѣ множ. числѣ.

Есть еще другой драгод. камень (іаспини) болѣе краснаго цвѣта, который попадаетъ въ морской водѣ; онъ томнѣе (лепестковъ красныхъ) цвѣтовъ.

Есть еще другой камень, который попадаетъ въ Фригїи, въ горахъ Сидейскихъ (სიდესისი). Онъ кроваваго цвѣта, но свѣтлѣе жемчужнаго ядра; бываетъ и виннаго цвѣта и походить на аметвистонъ; онъ краснѣе (другихъ камней), но не одного цвѣта и одной силы. Есть еще другой блестящій іаспинъ, схожій съ цвѣтомъ пламени и дыма, но свѣтлѣе и болѣе блестящій, чѣмъ второй. Нѣкоторые на основаніи сказокъ говорятъ, что эти камни обнаруживаютъ невидимое для глаза. Этотъ камень попадаетъ въ границахъ Картіліи (Картлія=Грузія), Гурганетїи (გურგანეთი) и въ странѣ Касповъ, гдѣ *) живутъ родственные народы (სადა არიან ნათესავნი).

Есть еще другой іаспинъ, не такъ великій и не такъ блестящій, какъ первый, съ крапинками въ одномъ и томъ же вернѣ (ნაწევარნი არიედ შიდა თუაღსა მას). Есть еще другой іаспинъ, который называется упавліосъ (უპავლიოს), и подобенъ онъ глазу и Перусскому морю (მსგავს არს თუაღისა და ჰერკლეს ზღვისასა) и смѣси крови съ молокомъ, что пьютъ „маскхаты“ (?); какъ говорятъ, тѣ которые находятъ его, чрезъ него наводятъ страхъ на деревни и села.

7. Лвигвиріони (Лигвиріи).

О мѣстонахожденіи лвигвиріона мы не могли почерпнуть точныхъ свѣдѣній ни изъ сказаній естествоиспытателей (ბუნებისა და გამოცემებელი) ни изъ сказаній древнихъ писателей, собравшихъ свѣдѣнія о немъ. Такимъ образомъ мы знаемъ, что этотъ камень называется лвигвиріономъ, (т. е. такъ, какъ онъ называется) на языкѣ истинномъ и установленномъ (?). Однако я думаю, что въ Божественныхъ книгахъ имена дра-

*) То-есть, во всѣхъ упомянутыхъ трехъ странахъ.

რ ზმოჯრი იგი თოჯალი. შწოჯანის ფერ თქჯან. და სსოჯა
სახელეხსა. სსოჯა სახელ სდეეს. და ლჯჯჯრიონისა მის ლაჯჯჯრიონ
ოჯწოდეს: დაღათოჯ ადგილნი იგი და სადა აბოჯენეს. ჩოჯენგან და-
ფაროჯლ არიან. გოჯლსა მივიჯადეთ. კდ აბოჯების იგი თუბაისს.
რომღისათჯს თქოჯეს კდ კდღენი არიან მოჯნ. და მათ კდღეთა
შა გამოიოჯოჯუთების თოჯალი: და ჰქრქჯან თოჯალსა მის ასკლიბიონ.
მეფისა მეჯჯბეტელთაჯსა. და არს თოჯალსა მის შა. ვითარჯა ბარ-
ლოჯწბი. გამოხატოჯლი. მსგავს თოჯალისა მის. რომელსა ჰქრქჯან.
კერინონ. და არიან ბარლოჯნი იგი შწოჯანის ფერ. და არს ჩოჯენდა
გოჯლის ხმის საუოფელ. კდ ბარლოჯნი იგი კდღესა შა არიან ვი-
ნად თოჯალი იგი გამოიოჯოჯუთების: და ვითარჯა გამოიოჯოჯუთის თო-
ჯალი იგი. კდღისა მისგან. ოჯმეტწს შოჯენოჯრად ბარლოჯ განოჯო-
ჯლად ჩანნ:

და რაჯამს ჰეშმარიტად ვინმე გამოკვიბედეს სახელსა მის. ლჯ-
ჯჯროს სახელი არს საცხოჯრისაჯ. რომელსა ლჯჯჯროს ჰქრქჯან. რო-
მელარს ფერი კელოჯრისა მის ზროჯნისაჯ. მსგავს წითლისა დეჯეო-
ჯლისა. და წოჯურსა სამწერებულისა თჯისისასა ახს თმაჯ იგი დაკონ-
ვილად და შწოჯანის ფერად. აღტუღებინ. რომღისა გამოცა ლჯჯჯ-
როჯ ერქოჯმის. რომელი გამოითარგმანების ლჯჯჯრიონი: კოჯდად:

ხ მე მიკჯრს, კრ შრომიით გამოკვიბიე. საღმერთოთა წიგნთა-
გან. კრ ზირად ზირადსა. სამკოჯლსა შოჯენიერებისასა. ვითარჯა
მეოჯფესა ოჯქმოღეს გჯრჯჯნსა. და კოჯაროსა მის ზღღელისასა.
და ვითარჯა აბოჯენეს თოჯალნი ესე ჰატროსანნი. და მბრწეინეჯლედ
განდემიდეს. ასპინხსა ამას. განსაშოჯენებულად ოჯფრომსლა. რო-
მელსა შა იყო ბაღლი. წინაჯსწარ გამოჩინებოთა. სასწოჯლუბისა წი-
ნაჯსწარ მოვიესენეთ. აკეინთესა მის ვიტუჯჯ. და ზმოჯრსა აძეთჯ-
სტონსა. და კარქედონსა. და ვითარჯა სახელსა მის თოჯალთასა:

თოჯალი იგი აკეინთწ, კერუნაჯ მოიკსენა. რ არს იგი ოჯ-
საჯკირკელწს. და ჰატროსან და კრ კჯგონებ. რომელსა ესე ლჯ-
ჯჯრიონ ჰქრქჯან. საღმერთოთა წიგნთა. მის აკეინთწ ჰქრქჯან. და

гоц. камней перепутаны; такъ, змури названъ зеленымъ цвѣтомъ, другія названія тоже имѣютъ свои имена, а ливгвиріонъ передѣланъ въ лагвиріонъ. Итакъ, хотя мѣсто, гдѣ онъ былъ найденъ, сокрыто отъ насъ, но все жь, предполагаю, что онъ попадаетъ въ скалахъ Тебайскихъ, гдѣ, какъ говорятъ, имѣются скалы, изъ которыхъ добываютъ его. Камень этотъ называется асклипіонъ, (по имени) царя египетскаго. Въ верхѣ этого камня, подобно камню, называемому вераніонъ, жилищнообразно проходятъ полоски. Жилищныя полоски этого камня зеленаго цвѣта, и, нужно предположить, что эти полоски образуются въ самыхъ тѣхъ скалахъ, гдѣ этотъ камень попадаетъ. По добываніи его жилищнообразныя полоски дѣлаются болѣе видными.

Если кто желаетъ разслѣдовать истинный смыслъ слова ливгвиріонъ, то онъ можетъ узнать, что ливгвиріосомъ называется скотъ (საცხოველი) и „ливгвиріовъ“ есть цвѣтъ дикой коровы (ჯვარყისა წითლისა) и красной телки (წითლისა ჯვარყისა), у которой пучокъ шерсти на кончикѣ хвоста (სამწიკბულო) красенъ, что и называется ливгвиріозомъ; и въ переводѣ ливгвиріони значить хвостъ.

По тщательномъ изслѣдованіи я пришелъ къ убѣжденію, что камни эти употреблялись для украшенія и вставлялись въ вѣнецъ Господа и въ ризу овященника; по находженіи драгоц. камней, ихъ разставляли по блеску; особенно же, какъ предметъ украшенія, онъ предпочитался іаспину, такъ какъ имѣетъ силу предугадывать грядущія знаменія. Мы уже упомянули изъ драгоц. камней іакинть, змури, амѣтѣвистонъ и карнедонъ.

Я предполагаю, что въ священныхъ книгахъ іакинтомъ, который болѣе всѣхъ удивителенъ и дорогъ, называется ливгвиріонъ, ибо іакинthe многихъ цвѣтовъ и одинъ изъ этихъ цвѣтовъ можно было назвать ливгвиріонъ, что согласно съ сказаніемъ священныхъ книгъ, въ которыхъ говорится, что

თოჯალი იაკინთ^ლ არს. ფერმრავალ და გერ^ლ ოჯაპტიანს^ლ არს მრავალთა თოჯალთა რ საღმრთოთადა წიგნთა შა ითქოჯმის. ვდ სამკოჯლისა მის იაკინთისაჲ და მოწოჯლისაგან. ოჯქინეს: ვჭოჯობთ ფერსა მას იაგოჯნდსა. თოჯალსა შინა სამქწამოჯლესა. და თაფლის ფერსა: ღ შიის ფერსა. ღ სხოჯაჲ თოჯალი არს. მსგავსი ამისა ზღჯს ფერ. და სხოჯაჲ არს რომელსა ჭრქჯან როდჯოს. და სხოჯაჲ არს ვითარცა წელის ფერი რომელსა ჭრქჯან. ჭჯუნინ^ლარს. და სხოჯანიცა არიან. მრავალნი თოჯალნი. რომელნი მსგავს არიან ამის თოჯლისა სოსპეტაკითა. და სხოჯანიცა ფერად ფერადნი. და იპოჯებანი თოჯალნი ესე შინაგან ადგილთა მათ. წარმართთასა. რომელ არიან სკჯთელნი: და ვითარ თქოჯეს წინანდელთა მათ. ვდ არს სკჯთაჲ *). ადგილთა მათ ჩრდილოეთ კერძო. რომელთა ადგილთა. არიან. დასნი. ეტკლენი. დაჯნელნი. ღარკოჯენი. არანელნი. გე ტერძინონ. და ამაზონდმდ^ლ. და მათსა გარკეშ^ლ არს ოჯდობხოჲ ერთი რომელსა დიდ სკჯთაჲ ჭრქჯან. არს მოჯნ კეკი ერთი. სიდრძითა დიდ. და ბნელ. რომელსა კერკინაჲ ეგების კაცისა შთანსლკაჲ. და მთანი გარ^ლ მოჯჯკოჯელ არიან. რომლისაჲ არიან თაჯნი მათნი კლდ^ლ მეჯრ და იმიერ მოჯსოჯელ. ჭოჯუთგან გე ზ^ლთაჯადმდ^ლ. მათათა მათ ოჯკოჯუთოჯმცა ვის ოჯნდა მიდგომად. და შთანსდჯად გერშესამლკებულ არს სილკად იაკინთისა მის. რ დიდად სიდრძითა მით ბნელი დახოჯოჯელ არს იატაკსა მისსა. და არიან დიდნი საშინელუბანი:

და სიდრძესა მას ოჯფსკოჯელსა ბნელსა შინა თქჯან ვდ არს თოჯალი იგი იაკინთ^ლ და კაცნი რომელ მიედიან. ბრძანებოთა შარკანდჯელთაჲთა. ზოჯნად და მოკოჯოჯად თოჯალი იგი იაკინთ^ლ. და რ გერ შთანჯდიან სიდრძითა მით კეკსა მას. და შიშისათჯს. ბრძანებისა მის მეფეთაჲსა. დაშოჯრებოჯდ ზოჯნად თოჯალისა მის. მა-

*) Сквитіа (Скутіа) грузинское названіе Скиоіи, что персы называют Саки. По словамъ Иродота каспы и саки платили персамъ 250 талантовъ (Ганъ, Известія., стр. 15, 181).

украшеніе было сдѣлано изъ іакинѳа и порфиры. Съ нимъ смѣшиваютъ также (камни) цвѣта яхонта (აგუნდი) и другіе камни медоваго цвѣта, сѣраго цвѣта (შხის ვერ), морскаго цвѣта и камни, называемые родвіосъ, натибосъ, кхавніосъ (ქავნიოსი), который водяного цвѣта, и также его смѣшиваютъ съ множествомъ другихъ разнообразнаго цвѣта камней, которые по своему блеску схожи съ описываемымъ камнемъ. Всѣ эти камни попадаются внутри странъ язычниковъ, которые называются сквитіями. Древніе писатели пишутъ, что Сквитіа находится въ странахъ сѣверныхъ, гдѣ живутъ дасы (დასნი), этелы (ეტელნი), давины (დავინელები), ларійцы (ლარიელები), араны *) (არანელები), вплоть до (народа) германонъ и амазоновъ (ამაზონელები); внѣ ихъ есть одна пустыня, называемая Великой Сквитіей; тутъ находится одно ущелье (სვცე), великое глубиною и темное, въ которое нѣтъ никакой возможности спуститься. Его окружаютъ горы; вершины этихъ горъ состоятъ изъ плотныхъ и отвѣсныхъ скалъ, и съ внутренней стороны, съ подошвы горы до самой макушки ея, они (скалы) круты и отвѣсны (შაკბულ). Такъ что, если кто хочеть подняться на вершину и увидѣть оттуда іакинѳе, то не можетъ этого исполнить, потому что дно (აბჟი) незримой пропасти покрыто мравомъ и есть великія опасности.

И въ этой-то пропасти, какъ сказываютъ, попадаетъ драгоц. камень іакинѳе. Для добыванія его изъ этой пропасти никто не отважился бы туда пойти, такъ какъ нѣтъ возможности спуститься въ то ущелье, но только повелѣніе „шараванде“-овъ **) вынуждаетъ ихъ отправиться на рискован-

*) Араны и раны народъ, который жилъ въ Ранской области (о Рани и ранцахъ см. XXII вып. Сборн. матеріаловъ статью Джанашиви „Извѣстія груз. лѣт. “...)

**) Шаравандеди (შარავანდედი) значитъ луть, лучезарный, а въ переносномъ значеніи—царь, госнодинъ, повелитель.

შინღა შიქოჯინან. გრანნი. და დაწყუდნიან. და განჭკადიან ტყავი. და შთაგდიან სიღრმეს მას. დაექვს თოჯალი გორცსა მას. ვრ თქვან ორბნი რომელ კლდესა მას შა დაბოჯდუბოჯელ არიან. მარ-თოჯუთათჯს. სიმშინლისათჯს. ოჯრკითა: სოჯლი ვენის მშორისად მის. შთაქდიან ოჯფესკოჯელთა მათ. ოჯჩინოსა მას ბნელსა. და აღბოჯნიან მშორნი გრკეთანი მათ. თაჯთა მათ შთათასა:

და კითარცა შექამიან ორბთა მათ მშორნი იგი გრკეთად მათ თოჯალი იგი იაკინთს. დაშთის მოჯნვე ადგილოჯუბანს. შთათა მათ ზა. და კენნი იგი რომელ მისწოჯელ არიედ. ჰოჯნად იაკინთისა მის თოჯალისა. კოჯმადჯედ და სედჯედ ადგილსა მას. დასსენსდ თაჯთა ზა მათ შთათასა. სედჯედ ადგილსა მას. რომელსა შექამიან მშორნი იგი ორბთა მათ. დასსენსდ და ჰხედჯედ. კიდრემდე შექამიან. და ნითარცა აღფრინდიან. და განეშოჯრნიან. მამან მივიდიან. აღკრბი-ან თოჯალი იგი და განწმინდიან. მშორისა მისგან. რომელ აღმო-იდიან ორბთა მათ და წარმოდიან. და მიოჯბუკიან შანჯანდჯდთა რომელთა მიოჯულინებოედ ივინი. და ამით სსინთა ჰოკიან იაკინთს იგი. რომელ არს თჯთ მრკაჯელ ფერ. და ჰეტიოსან. და ძალიარს მისთანა ესე. რაჟამს აღვინშეიღის თოჯალი იგი და დასდეს ზა. ნაკოჯერცხალსა. ნაკოჯერცხალი იგი დაშრტის. და თჯთ მას არად ეენის. არცალათოჯ განტფის. და არს ხ თოჯ ესე ად წართოჯ-ვინნიქტრანოს ოლარსა გინა რსსა. დასდეს ზა. ნაკოჯერცხალსა. მას თაჯადსა ცუცხლისა მისგან აღგსებოჯელისა არად ეენის. ხ მხოჯ-არი იგი რომელსა თოჯალი იგი წარგრანილ არნ. და ზა ნაკოჯერც-ხალთა დადუბოჯელ. არცა კინი მხოჯარსა მას ცუცხლისა მისგან ეე-ნის. დალათოჯ ძლიერად ნაკოჯერცხალი იგი აღბოჯრქებოჯელ არნ: და ესენა თქვან. კდ დედანი რაჟამს შობდიან. და შიანსდიან. თო-ჯალი ესე თმენა სდიან. და ადგილ შობად იგი. და შესოჯელუბანი ჩოჯოჯელუბათანი განაჭარენის:

:ს: თოჯალი: აგატი:

აგატი თოჯალი. ვრ ოჯსშექტაგს არს ფერი მისი. დალათოჯ ოჯდარსს არს იაკინთისა. ხ არს სოჯრკელ ხილეითა. და ეოჯლად

ные поиски. Въ этомъ случаѣ они рѣжутъ барашекъ, сдираютъ съ нихъ шкуры и трупы бросаютъ въ ту пропасть. Къ упавшимъ внизъ въ ущелье трупамъ прилипаютъ іакинты. Въ тѣхъ же скалахъ гнѣдятся орлы, которые, почувявъ присутствіе труповъ, слетаютъ въ пропасть и поднимаютъ вверхъ въ гнѣзда трупы съ приставшими къ нимъ іакинтами. Здѣсь они мясо барашекъ съѣдаютъ, а іакинты остаются тамъ же. За всѣмъ этимъ наблюдаютъ пришедшіе люди; когда орлы улетають, то они приходятъ на то мѣсто, собираютъ іакинты, очищаютъ ихъ и несутъ своимъ шаравандедамъ. Такъ добывается этотъ драгоц. камень, который бываетъ всевозможныхъ цвѣтовъ и который есть одинъ изъ благороднѣйшихъ минераловъ.

Сила его такова. Если его положить на горячіе уголья, то уголья потухаютъ, а онъ остается невредимымъ и не сгорѣваетъ; и если даже его завернуть въ орарій или во что другое и положить на горячіе уголья, то и въ этомъ случаѣ онъ не сгорѣваетъ, да, сверхъ того, ничуть не сгораетъ, а равно и то, во что онъ былъ завернуть. Говорятъ и то, что, при родахъ женщинъ, если роженицѣ приподнести этотъ камень, то она терпѣливо выноситъ боли, легко рождаетъ и обычныя боли исчезаютъ.

8. Акаѳи (Агатъ).

Акаѳи по цвѣту бѣлѣ іакинѳа, но хуже его (по достоинству). Видъ его удивительный; вся окружность его бѣла

გარემო სპეციალ. კითარცა ჰიდრომას ძოჯალი და კითარცა მარმარო-
ნოე. და აბოკების თოჯალი ესე აკტი. სუჯთადათ უკრძო. და ძა-
ლი შეძლებსაჲ. რომელარს მისთანა. ხუტისაჲ მის თოჯლისაჲ
ესე სახსრ არს ფერისა მისისაჲ. სახითა მსგავს არს ლომისა: და
ხალესაკი მისი შესოჯარისა წყლითა. და მოსცხისა წყლოჯლითა. და
ხატემსა ბეგტასა. და განოჯარისა წყლოჯლი. ხატემი ასბიტისაჲ.
ღრისკაღისაჲ. და ჩოჯოჯლებს არს თქოჯმად ესრს. ვდ ლომის ფე-
რარს თოჯალი აკტი:

:თ: თოჯადლი: ხმეთჯსტონი:

ამეთჯსტონი თოჯალი. უოჯლადკე გარემო კითარცა ტეცხლი.
ადგუბოჯლი. აღატუდებინ. რომელსა შინა არს გამობეწუნებაჲ სპე-
ტაკის ფერ. და არს ფერიცა მისთანა ღუნისაჲ. და სპოჯაჲლ თო-
ჯალსა მას. ოჯმეტს. მბრწუნებაღებსა გამოსცემს. და აბოკების იგი
საზღვართა ღებდაჲს:თა. და არს რომე ოჯწმინდჯს არს აკინთისა.
და არს რომე მსგავს არს ბირსა მარჯალიტისაჲ. და არს ადგილთა
შათ იოსიტესთა. რომელ არს ღებდაჲ. რომლისაჲ არის ადგილნი
მისნი ზღოჯადმდს. და სახელი დასდგა მას შემსგავსებოჯლად. ძა-
ლისა და შეძლებსა მისისა. რ მთოჯრად იქმინან. რომელნი ქსედღჯნ
მას და წინაჲსწარ საღნაოჯრარს მისგან. ზამთარი და წჯმაჲ ნოტი-
ბისაგან ქართაჲსა.

:ი: თოჯადლი: ძოწოჯადლი:

ძოწოჯადლი თოჯალი. რომლისთჯს რომელთამე თქჯან. ძოწოჯ-
ადლი იგი ბჯრჯლად. ითქოჯმის. რ ოქროჲს ფერად მოსც გარემო
კითარცა სარტყელი. მარლოჯად. და აბოკების ჟოჯრლოჯმოჯლსა
მას. რომელარს კლდესა მისთანა იზრამებინდოსს (?) ბაბილოკისსაჲ.
და ერქოჯმის ბაბილოკისსა. და ჟოჯრლოჯმოჯლსა მას კლდისსაჲ აქე-
შენიდა. რ თქჯან მამასა კჯროზ მეფისსა. აქემენიოს ერქოჯა. კითარ-
ცა რომელნიმე (?) დაწკრილთაგან გჯთხრობენ. არს სსოჯაღა თოჯ-
ად. ძოწოჯადლის. და ძოწოჯანის ფერ. და არს ძალი შეძლებსა მის-

(такъ), какъ слоновая кость и мраморъ (მარმარილო). Акаѳи бываетъ въ странахъ Сивитіи (სივითიაჲს კერძო). Сила мощи его (вида онъ львинаго): если его растереть въ водѣ и тою водою обмыть раны и поврежденія, (полученныя) отъ звѣрей, то они заживаютъ; также излѣчиваются и раны отъ укушенія аспидовъ и ядовитыхъ насѣкомыхъ. Вообще принято говорить, что акаѳи цвѣта львинаго (ლომის ფერ არს შუაღი აკატი).

9. Амѣтѣвистони (Аметистъ).

Вся окружность амѣтѣвистона подобна горящему огню; впрочемъ онъ нѣсколько отливаетъ бѣлизною и виннымъ цвѣтомъ, центральная же часть его верна болѣе блестяща. Амѣтѣвистонъ попадается въ странѣ лвибійцевъ. Есть амѣтѣвистонъ, который чище іакинѳа, и есть такой, который похожъ на ядро жемчуга (შესტაცს არს პირსა მარ ლოტის სა); онъ попадается въ мѣстахъ іоситейцевъ, что въ Лвибіи до моря. Сила и мощь его: кто смотритъ на него, тотъ пьянѣетъ; (смотря на него), можно предсказать, когда будетъ зима и когда пойдетъ дождь изъ воздушной влаги.

10. Дзотцеули (Порфира *).

Драгоцен. камень порфиру нѣкоторые называютъ бвирвилонъ (ბურვილი), такъ какъ его блескъ золота вокругъ охватываетъ, какъ бы жилистымъ поясомъ. Онъ попадается во рвѣ, что у скалы вавилонской; Вавилонъ же и ровъ упомянутой скалы называются Агнѣменида (აქემენიდა), по имени отца царя Кира (კურუსი),—какъ объ этомъ повѣствуютъ нѣкоторые писатели. Есть еще другой драгоцен. камень цвѣтъ-порфиры и

*) Дзотцеули, дзотци (ძოცი) вообще означаетъ порфиру, багряницу, кораллъ, красный жемчугъ, въ частности же дзотцеули значить—порфира.

სისამა ესრძ. რაჟამს მოკურნალოთ. ნაღესაჲ მისი ასჯან სარკებულ
იქმნის. რომელთა ელმოდ *) სტომაქნი. და რომელთა აღოჯსაუნის
მოჯცელი თჯსი:

:იან: თოჯადლი: ბჯვრიონი:

ბჯვრილი თოჯალი არს თჯთ სჯეტაჲ. ვითარჯა ღროჯებელი. ვი-
თარჯა წყალი წმიდაჲ იქვეჲსად **) ჩანს მას შინა ჯ მომროჯმძ არს.
ოჯფრომას აქეთჯსტონისა თოჯალისა. ჯ ოჯწმიდძს იაქინთისა. ჯ
იბოჯების ესე ძირსა ტაჯროს მითისასა. ჯ ვითარჯა ვინ მოჯჯურის
შინს თოჯალსა. მან ისფერად. ვითარჯა ფეტჯს მარჯოჯალი. გამოს-
ტუდებინ. არს სსოჯაჯა ბჯვრილი. რომელი მსჯაჲს არს გოჯჯასა თო-
ჯალისა გეშაბისასა. ჯ სსოჯაჯა ბჯვრილი არს. ცჯლისა მსჯაჲსა არს.
და სსოჯაჯა ბჯვრილი არს. რომელი გამოტუდილად ჩანს. და იბოჯე-
ბის ესე წილსაჯად კეფერატ მდინარისა:

:იბ: თოჯადლი ოჯრცხილი:

თოჯალი ოჯრცხილი. წითელ და მომროჯმედ, განრეოჯლად არს
ფერი მისი. და განმსიაროჯლებოჯლნი. განმოჯვენდიან მით სძალნი.
შარჯანდუდთანა. და კელმწითუთა. მდიდართა იქმნიან. სსოჯემელი.
თოჯალისა მისგან ოჯრცხილისა:

არიან სსოჯანიცა თოჯალნი ოჯრცხილნი. მსჯაჲს ამისა რომელ-
თაჲ არს ფერი მათი. მსჯაჲს გოჯასა თაფლისასა. და რომელთაჲ
თქვან. ვდ წყალთა შინა დაუნებოთა. შეიქმნის თოჯალი ესე. და
ოჯრცხილ. ჭკასა სსხელადჯა: ვითარ იტუჯან გამოქეტუოჯლნი ვდ
ოჯრცხილი გაცისამ. მსჯაჲს არს მარჯარინოჯსა. და სისხლთა მით
გამოოჯტუკებნ ფერსა მწითოჯრად. და რომელთაჲ ჰოჯის ჭკად მარ-
მარინოჯ წმიდათა ადგილთა ნაცილად ოჯრცხილ თოჯალ სსხელ
სდჯეს მას. სიწმიდისა და მკლანჯარებისა მისთჯს მარჯარინოჯსა:..

*) Өгнїѡдъ (ელმიოდ) мы перевели словомъ ілю (ილაო), а не
элма (ელმა), что значитъ наидать блескъ, сверкать (см. лексик. Чубниова).

**) Это слово происходитъ изъ корня ѡцѡва, лить, переливать,
обращать, переворачивать. Въ Библіи оно имѣетъ значенїе обращенїя
(см. 1 кн. Бытія, гл. 3, 24).

цвѣтъ-зеленый. Сила и мощь его: врачи растираютъ его въ водѣ и ту воду даютъ пить больнымъ, у которыхъ рѣзь въ животѣ или разбухаетъ животъ.

11. Бвврiонъ, Бвврили (Бериллъ).

Этотъ камень отличается бѣлизною подобно облаку и прозраченъ подобно отливу чистой воды. Онъ томѣ аметъ-вистона и чище iакинtha, и попадаетъ у подошвы Таврскихъ горъ. Если его держать предъ лучами солнца, то онъ принимаетъ оттѣнокъ фиолетовый или просяной. Есть еще другой бввриль, который походитъ на глазное яблоко Кита. Есть еще другой бввриль, котораго цвѣтъ похожъ на воскъ (ვულო). Есть еще другой бввриль, который является въ видѣланномъ видѣ (რომელი გამოჭედილად ხანს); онъ попадаетъ по протяженiю рѣки Евфрата.

12. Пърцхили (Ониксъ).

Цвѣтъ этого камня красно-томный. Имъ украшаются жизнерадостныя невѣсты бояръ, царей и богачей. Его растираютъ въ водѣ и готовятъ напитокъ.

Есть еще другiе сорта этого камня, по цвѣту своему похожiе на медовый сотъ. Нѣкоторые говорятъ, что будто этотъ камень является результатомъ кристаллизацiи (დაყინებული) и названъ пърцхили *), такъ какъ, по словамъ повѣствователей, ноготь человѣка подобенъ мрамору, и, благодаря крови (находящейся подъ ногтемъ), онъ получаетъ красноватый цвѣтъ. Нѣкоторые находятъ мраморъ въ святыхъ мѣстахъ. Ошибочно **) дали этому драгоц. камню имя пърцхили, по гладкости и чистотѣ мрамора.

*) Пърцхили (ფრცხილი) = пърчхили (ფრჩხილი) = (бирца (ბირცხა) по-ингральски) значить — ноготь.

**) Наццладъ (ნაცლად) изъ горня цвн, сноръ, ложь, клевета, приобрьтенное клеветою (Iережiя, 16, 19).

ესე აჩიან ათორმეტნი იგი თოჯანნი, რომელნი დაწერილ ა-
ჩიან სასჯულისა მის ფიჭარსა. რომელ ბრძანებოჯელ იყო მკურდსა
წა მღვდლისა მის დადებად. მე ხუმიტა ამით ოჯდლოჯრებიტა. რომ
მელი ვიპოვე ბოჯნებიტისათა მათგან გამოტოჯდოჯლი. გამოჩეკანნი
და ძალნი. რომელ მათ შა აჩიან. და ადგილნიტა კინამ გამოკლენ.
ანოჯ ვითარ კინ შემძლებელ აჩიან პოენად შემსგავსებოჯლად ძალისა
ჩოჯნისა. შრომად შეკიმიტხვიე გონებასა. ბრძანებისა შენისაგამო კად-
ნიერებით თითოჯოჯლად. სახელები თოჯანლთამ ამით განკაწესწ. და
დაწესწ:

ვიწყო აწ გამოტოჯდამ. შემსგავსებოჯლად ძალისა ჩემისა თი-
თოჯოჯლად ძალი და სახსწ თოჯანლთამ მათ კდ რომელსა თოჯანლ-
სა რომლისა ნათესავისა სახელი დაწერა ანოჯ რომლისა სახესა.
ნათესავისა მის და ტომისა. გჯჩოჯნებს. ანოჯ *) რამ გონება. და გან-
მარტება არს მათ შინა:::::

*) Въ трудѣ нашего автора встрѣчаются звуки, уже давно вышед-
шіе изъ употребленія; таковы: з, а, ѳ, г; первый изъ нихъ равняется
звукамъ: и, ви, (биврили=бвирили=бвиривили=бвиривили); оу=у, в (чо-
жнѣ=чюжнѣ=чвени); ѳ=г (ме ви теперешняго мѣ, сахнѣе ви. сахнѣе).

Вотъ описаніе 12 камней судебной доски, которую по закону долженъ былъ положить священникъ на грудь свою. Я при помощи своего безсилія въ сказаніяхъ естествоиспытателей нашелъ ихъ отличія и силу, заключающуюся въ нихъ, и мѣста, гдѣ они добываются, и какъ и кто добываетъ. Сообразно силамъ своимъ и разумѣнію я выполнилъ трудъ и по приказанію твоему *) дерзнулъ опредѣлить и написать имя cadaго изъ драгоц. камней.

Теперь начну излагать, согласно силамъ своимъ, о силѣ и значеніи cadaго камня, т. е. излагать о томъ, имя котораго изъ 12 колѣнъ (еврейскихъ) было написано на каждомъ камнѣ, служащемъ символическимъ изображеніемъ колѣна и рода, и какое разумѣніе и толкованіе заключаются въ нихъ (камняхъ) **).

*) Разумѣется здѣсь епископъ Теодоръ, которому авторъ посвящаетъ свой трудъ (См. выше, стр. 17—21).

**) Объ этомъ второмъ отдѣлѣ труда нашего автора см. выше стр. 6.

ПРИЛОЖЕНІЯ.

I. Названія камней, встрѣчающихся въ статьѣ.

1. Сердоликъ სარდონი (=сардіони). 2. Сердоликъ—молохосъ (=сардіони—молохос). 3. Сердоликъ—порфира (=сардіони—двотцеули). 4. Дчакунтали ჭკაუნტალი (значеніе этого слова утеряно въ современномъ языкѣ, но, вѣроятно, гдѣ нибудь въ областномъ говорѣ сохранилось; дчакунтала значитъ свекла, свекловица; означенный камень, можетъ-быть, свекловичнаго цвѣта). 5. Сердоликъ—сардаки სარდაკი (сардаки). 6. Топазь ტბაზონი (тбазіони). 7. Смарагдъ ზმური *) (змური). 8. Смарагдъ—нероніаносъ ნერონიანოს (нероніанос). 9. Смарагдъ—дументіаносъ დუმენტიანოს (дументіанос). 10. Капути, капуэти კაპუტი, კაპუეტი **) (капути, капуэти). 11. Цвѣтъ порфиры ჰოწეულის-ფერ (двотцеулис-pher). 12. Цвѣтъ зеленый შწუანე (мцъуане), зеленый камень. 13. Яхонтъ აკინთე *** (іакинthe). 14. Халцедонъ კარქედონი (каркхедони). 15. Сапфиръ საფირონი (сапфирони). 16. Сапфиръ—хрисе ქრისე). 17. Сапфиръ—тиге ტიგე). 18. Сапфиръ—басилике (ბასილიკე). 19. Сапфиръ—алексипононь (ალექსიპონონი). 20. Ясписъ იასპინი (іаспини). 21. Ясписъ кровавой იასპინი სისხლის ფერ. 22. Ясписъ виннаго цвѣта იასპინი ღვინის ფერ. 23. Жемчугъ მარგალიტი (маргалити). 24. Упавліосъ უპავლიოს? 25. Бнобис пхери მნობის ფერი? 26. Цвѣтъ Перусскаго моря პერუსის ზღვის ფერ. 27. Цвѣтъ пламени ალის ფერ. 28. Дым-

*) Вм. Змური употребляется также ზურმუხტი въ значенія изумруда.

**) Слово это имѣеть много значеній: капоести значитъ харіусъ (рыба); капоести, годовалая птица; капоести, злакъ; капоести, зеленый камень; капоестоба, перяться.

***) Вм. іакинthe нынѣ употребляется также იაგუნდი (იაგუნდი).

чათყ ძვეტყ კუაღლის ჟურ. 29. ჟიოღეთოვყ ძვეტყ იის ჟურ. 30.
 ჟროსყოყ ძვეტყ ჟუტყის ჟურ. 31. ჟემრუმე ჟემრუმე *). 32. ძვეტყ
 დიკოყ კოროვყ ჟელურის ჟროზის ჟურ. 33. ძვეტყ ტელი დუაჟუღლის
 ჟურ. 34. ლიღვირყ ლუგჯროზი, ლიგჯროზი. 35. ასკლიჟიონი ასკლი-
 ჟიონი? 36. კერიონ კერიონ? 37. როღვიოს როღჯოს? 38. კლავ-
 ნიეოს ქაენიოს? 39. ნატიბოს ნატობოს? 40. მქიის ჟერი ჟიის
 ჟური **). 41. აგატყ აკატი. 42. მრამორყ ჟარმარინო (მარმარინო) ***).
 43. ამეტისტყ ამეტყსტონი (ამეტივისტონი). 44. კროვყოყ ძვეტყ
 სისხლის ჟურ. 45. ჟორფირა ჟოწუღლი (დოცყუღლი). 46. ბერიღღ
 ჟიერიღღი, ჟიერიონი *) (ბივრიღღი, ბივრიონი). 47. ჟდრო კითოვოგო გლა-
 ჟა გუგა კუჟაჟის თუღლისა **). 48. ძვეტყ ვოსკა ცუღლის ჟურ. 49.
 ონიეს ჟრცხიღღი (ჟირცხიღღი). 50. ძვეტყ მეღოვოგო სოტა გოღუღღის
 ჟურ. 51. მორსკოყ ძვეტყ ჟღჯს ჟურ. 52. ოღლყნყ ძვეტყ ლრუბ-
 ლის ჟურ. 53. მეღოვყ ძვეტყ თაღღის ჟურ. 54. ანტრახეს ანთრაჟი
 (ანტრაჟი). 55. გაგატყ გიჟური (გიჟერი). 56. ჟნტარყ ქარგა (ქარ-
 ვა). 57. რუბინყ ბაღახში (ბაღახში). 58. აღმავ ჟღმასი (აღმასი).
 59. ლალ ლალი (ლალი). 60. ბირუჯა ჟირუჟი (ჟირუჟი). 61. ჟერ-
 ლამუტრყ სადღუი (სადღღი). 62. გიაცინტყ სეღღანი (სეღღანი). 63.
 კრასნყ ჟიონტყ ჟირჟიში აგუნდი (აგუნდი). 64. ლავურიკყ ლაჟუღარ-
 დი (ღაჟღარდი). 65. კორალღღ (მარღჟანი). 66. ბრიღღანტყ ბრი-
 ლღღანტი (ბრიღღანტი). 67. ოღალყ ოღოღა (ობოღა). 68. აღდამანტყ
 ანღამანტი (ანღამანტი). 69. ჟრუსტალყ ბროღღი (ბროღღი). 70. ჟალღო-
 ლიტყ რეღღი (რეღღი). 71. აეროღღიტყ ცისნატყნი. 72. იზუმრუღღ ჟურ-
 ჟუბტი (ჟურმუღღი).

*) ოტყ ირუმი, ირონი, ტუსკყ, ტემნყ, ჟერნყ, ჟოტემკოობ-
 რანყ.

***) ოტყ მქიე, სწრყ.

****) ტეღერ მარმარიღღი.

*****) ოტო სოღოე უღოტრეღღიე ტაჟე ვე ჟორმე ბივრიტი (ბივრიტი)-

*****) გუგა ვეშანის ტჟუღლისა მოჟიღე ჟერვესტი ნ ტაჟე: „ღდრო დრ-
 კოვოვოგო გლაღღ“.

II. Начертаніе словъ по памятнику X вѣка (изъ Описанія драгоц. камней), сравнительно съ ихъ современнымъ выговоромъ.

—Цхорѣбай (ცხორება), цховреба, цховребай *), жизнь.
 —Сумай (სუმაი), сма, смай, пить, питіе.—Мисрули (მისრული), мисули, мисул, дошедшій, пришедшій.—Надвили (ნადვილი), намдвили, намдүл **), настоящій.—Кхуриви (ქურივი), кхриви, кхрүв, вдова, вдовець.—Тхуали (თუალი), тхвали, тхол ***), глазъ.—Мгхдели (მგდელი), мгхвдѣли, мгхудѣли, гхдѣл (დგელ), священникъ.—Модзгхури (მოდგური), модзгхвари, духовникъ.—Цъинайсцъар (წინასწარ), цъинасцъар, цъиндацъин, напередъ.—Втхкху (ვთქუ), втхкхви, втхкхү, я сказалъ.—Схуа (სხუა), схва, схуа, схой, цхой (по-хевсурски), другой.—Галатози (გალატოზი), калатози, каменщикъ.—Агхлгхес (აღლგეს), ангхес (ანგეს), айгхес (აიგეს), взяли.—Сдзе, сдзей (სძე, სძეა), рдзе, зей, молоко.—Арис, арс, арн; ариан; арис, ари, арс; ариан, арис, ари; ариан, есть, суть.—Чъурчъери (ჭურჭერი), чъурчъѣли, чъурчъѣл, посуда, сосудъ.—Цъоребай (წორება), сисцъоре, сцъоре, сисцъорей, равенство.—Мбрцъкинвале (მბრწყინვალე), брцъкинвале, цъкинвал, блестящій, сіяющій.—Сакумевели (საკუმეველი), сакмевели, сакмел, ладанъ.—Сулнели (სულნელი), сурнели, сулнели, сонили, воня.—Лбили (ლბილი), рбили, лбили, бил, мягкій.—Дгхиси (დგისი),

*) Первымъ обозначено слово X вѣка, вторымъ и 3-ьимъ его произношеніе на современномъ груз. языкѣ и нигилойскомъ говорѣ. Этотъ порядокъ соблюдается и дальше.

**) Въ нигилойскомъ говорѣ существуютъ звуки, тождественные съ татарскими ъ, ү, которые мы будемъ обозначать этими знаками.

***) По-мингрельски тхоли, по-хевсурски тхоли.

дґнситґ, дґнситґти, днѣмъ.—Ч а н н (ჩანნ), чанс, видѣнь.—
 —А р м у р и (არმური), алмури, пыланіе, дымъ.—Сашджели
 (საშჯელი), сасджели (сашджели), наказаніе.—А г н ц џ о н и с
 (აღწონის), асцџонс, асцџонавс, вѣвѣситъ.—А г н б у р н е
 б у л и (აღბურქებელი), агнбурцебули, вслухнувшій.—П и л о
 (პილო), спило, пило, пил, слонъ.—М а р м а р и н о (მარმარინო),
 мармарило, мармар, мраморъ.—Сдзали (სძალი), рдзали, зал,
 невѣстка.—Г а м о н т ᄡ а р г м а н е б и ს * (გამონთარგმანების),
 гадмонтхаргмнеба (—ебис), гадмойтхаргмнебис, переводится.
 —Винмца (ვინცა), винца, минц, винц, и кто.—Дзаларс (ძალ-
 არს), дзали арис, зал арис, есть возможность **).—Хорціели
 (ქორციელი), хорціели, хорціел, тѣлесный, живой.—Мосдвай
 (მოსღვაძ), мосвла, мосула; мосулай, прибытіе, прійти.—
 Джургґхумули (ჯურღუმული), джургґхмули, жургґхмул, пропаеть,
 ровъ, колодець.—А в н у н д а (ავუნდა), хкхонда (ахкхвида),
 ахкхонда, хкхонда, онъ имѣлъ.—Мигигґнебіес (მიგღებებს),
 мигигґhia, мигигґни. Ты получилъ.—Църапни (წრაპი), сцъра-
 пни (სწრაპი), быстрый, скорый.—Иквнес (იკვნეს), иквнен,
 икнџн, они были.—Сигрдзой (სიგრძოძ), сигрдае, сигдзае,
 сигзаей, длина.—Икнмнис (იქმნის). икннеба, икннебис,
 икннеб, икннебис, онъ будетъ.—Акнус (აკუნს), акнвс, акн
 (აკუნს, აქ), онъ имѣеть.—hრეხვიან (ჰრეხვან), хкхвиан, на-
 зывается, называютъ.—Мцъуанвили (მწუანვილი), мцъуа-
 нили, цџонил, зелень.—Штґаасха (შთაასხა), чаасха, налилъ
 онъ.—Пилендзи, спилендзи, мѣдь.—Дган, дгас (დგან),
 дгас, стойтъ онъ.—Чуен (ჩუენ), чвен, чуен, чон, мы.—
 Цъарвалс (წარვალს), цъава, цъав, пойдетъ.—Мовалс (მო-
 ვალს), мова, мов, придетъ.—Пова (პოვა), ипова, иповна,
 нашель онъ.—Самеоцдаатни (სამეოცდაათი), самоцдаатни, са-
 моцидаатн, семьдесятъ.—Дга (დგა), идга, дга; идга, стоялъ

*) Употребляется и въ значеніи толкованія.

**) Букв. есть сила.

онь.—К h у а б и (ქუაბი), кhваби, кhуаби; кhоб, котель, пещера.—Д е а к е у л и (დეაკუელი), декеули, дiакеули; декевл, телка.—В е р в и н а й (ვერვინაი), вервин, никто.—С и г h м е (სიგჰმე), сигhрме, сигhрмей, глубина.—М у ц в у л и (მუცვული), моцули окруженный, обложенный.—К h у е т h г а н (ქუეთგან), кhвеитhган, кhвемоtнган, кhомойти, изъ-подъ, снизу.—Г а н т h н и с (განტუნის), гатhпнеба, гатhпнебис, гатhпнеб, гатhпнебис, разогрѣтся, погрѣтся.—М и н г h i а н (მინგინან), мiнгheбен, мiнгheбен, получать, получаютъ.—Е р к h у м и с, кhкhвиан, называется.—И к h м н и с, икhмнеба (—ебис), икhнеб, (—ебис), сдѣлается.—Г а н а ц о ц л и н i а н (განაცოცხლიან), гаацоцллен, будутъ оживатьъ.—С и м ц ъ у а н е (სიმწყანე), симцъване, симцъоней, зеленатость.—Р а й м е, раме, райм, что-либо.—Т h к h в i а н (თქვან), итквiан, иткүан, скажутъ.

III. Грамматика языка Описанiя драгоц. камней, сравнительно съ грамматикою современнаго груз. языка.

Въ вышеприведенномъ текстѣ немало матеріала для разработки грамматики вартвельскаго языка. Предоставляя разработку ея компетентнымъ лицамъ, я не могу удержаться, чтобы тутъ же не указать на нѣкоторыя выдающіяся явленія интересующаго насъ древняго вартвельскаго языка.

I. Сказуемое въ предложениі согласуется въ числѣ не только съ однимъ подлежащимъ, но и съ дополненіемъ. Это явленіе часто наблюдается также и въ манускриптахъ XI и XII в.в., напр., въ потной книгѣ (საგალობელი) Общества распространенія грамотности (X вѣкъ), въ Евангеліи Георгіи Святогорца и др. Для удобнаго объясненія сказаннаго беру примѣръ изъ печатнаго Евангелія.

1. Кристеман царгзавна (одно и) Петре *)

Христось послалъ Петра;

если же Христось послалъ не только одного Петра, но и Павла, то тогда вмѣсто царгзавна пишется царгзавнна (два и):

2. Кристеман царгзавнна Петре да Павле

Христось послалъ Петра и Павла.

Изъ этихъ примѣровъ видно, что при дополненіи во множественномъ числѣ и сказуемое тоже ставится во множ. числѣ, хотя подлежащее въ единственномъ числѣ. Фразы эти могутъ быть переведены такъ:

1. Кристе-ман **) царгзавна Петре

Христось-тотъ	}	послалъ	}	Петръ
		посланъ		

2. Кристе-ман царгзавнна Петре да Павле

Христось-тотъ	}	послалъ	}	Петръ и Павелъ
		посланы		

Вотъ еще примѣры, когда сказуемое согласуется и съ подлежащимъ въ единств. числѣ и съ дополненіемъ, поставленномъ въ именит. падежѣ множ. числа:

1. კულად წარავლინნა (მან) სხუანი მონანი

Опять послалъ онъ другихъ слугъ (Мате., 21, 36).

2. მან შიავლინნა მონანი მისნი

Онъ послалъ слугъ своихъ (Мате., 21, 34).

3. პეტრე განავლინნა გარე ყოველნი

Петръ выслалъ вонъ всѣхъ (Дѣян., 9, 40).

4. უჩუქნნა მას ყოველნი სუფევანი სოფლისანი

Показываетъ Ему всѣ царства міра (Мате., 4, 8).

*) Петре именит. падежъ.

**) *Ман* есть указательное мѣстим. (ман стѣкхва, тотъ сказалъ), которое, приставляясь къ подлежащему, даетъ ему значеніе большей опредѣленности, примѣръ: Гнмерth-ман шевиhна хиведана, Богъ со-творилъ міръ.

Во всѣхъ этихъ примѣрахъ сказуемыя (цъаравлинна, мiавлинна, ганавлинна, учвенна) теперь, на современномъ груз. языкѣ, ставятся въ единственномъ числѣ, т. е. такъ: цъаравлина, мiавлина, ганавлина, учвена.

Въ древн. языкѣ наблюдается также согласованіе сказуемаго съ *подлежащемъ* во множ. числѣ и съ *дополненіемъ* въ единств. и въ томъ случаѣ, когда подлежащее оканчивается на тна, напр.

Ромелтна ара аквун мцкемси
Которые не имѣютъ пастыря (Матѣ., 9, 36).

Ромели мкурналтна мигіан да дасдвіан
Который врачи получаютъ и кладутъ.

Современный языкъ первую фразу выражаетъ такъ: „ромелтна ара аквнѣ (правильнѣе ара нqавтн) мцъкемси“, вторую же — двойко:

1. Ромели мкурналтна мигес да дасдвес
Который врачи получили и положили

2. Ромелса мкурнални мигебен да дасдебен
Котораго врачи получаютъ и кладутъ.

II. Въ спряженіяхъ глаголовъ не менѣе знаменательно употребленіе формъ, которыхъ современный языкъ не допускаетъ; такъ, напр. существительный глаголъ *арсеба* (არსება), быть, существовать, въ 3-ьемъ л. единств. числа наст. вр. дѣйств. залога оканчивается не только на с и іс, какъ въ современномъ языкѣ, но и на н, какъ-то:

Соврем. форма:

Вар (есмъ)
Хар (еси)
Арс, арис, ари (есть).

Древняя форма:

Вар; вари-ме
Хар; хари-шен
Ари; арс, арис.

Этому же примѣру слѣдуютъ почти всѣ другіе глаголы. Вотъ примѣры изъ того же Описанія драгоц. камней:

1. Дзис пѣр ари ¹⁾ налесави миси.
Молока цвѣтъ есть растертое его.
2. Игиве сцѣорей ахун, ²⁾ раоденца иги ари.
Такое же равенство имѣеть, какое онъ есть.
3. Дган ³⁾ зетни иги.
Стоить масло то.
4. Дгвиси чани иги; накуерцхали чани ⁴⁾.
Днемъ виденъ онъ; горящій уголь виденъ.
5. Ромели усвами тхвалса мас.
Который мажетъ глазъ тотъ.
6. Схуа ари іаспини.
Другое есть іаспинъ.

Эти же фразы на современномъ языкѣ: 1. Рдзис пѣр(и) арис налесави миси; 2. Игиве сисцѣоре авс, раодениц иги арис; 3. Дгас зетни иги; 4. Дгисити чанс иги; 5. Ромели усвамс тхвалса мас; 6. Схва арис іаспини.

То же самое лицо (3 л. единств. числа наст. врем.) оканчивается и на ед, напр.

Іакинте витарца сантѣли ѣнтіед.

Яхонтъ, какъ свѣча, горить.

Это же на современномъ языкѣ: Іакинте витарца сантѣли ѣнтіа.

III. На *н* и *ед* оканчивается также и 3 лицо множ. числа того же наклоненія и времени. Примѣръ на ед:

Кацни иги, ромел мисрул ариед, хумилвед.

Люди
Народъ } тотъ, которые пришедшій суть, бдѣють.

¹⁾ На соврем. языкѣ: рдзис пѣриа налесави миси; слово пѣриа есть сліаніе словъ: пѣри (цвѣтъ) + ари (есть), которое сократилось въ *а*.

²⁾ Теперь: ахвс. Ахун иногда имѣеть значеніе и 3 лица множ. числа наст. врем. изъявит. накл. (см. Матѣ., 9, 36).

³⁾ Теперь: дгас.

⁴⁾ Теперь: чанс.

Да хедвед адгилса мас, дасхенед да хедвед.

И видять мѣсто то, сидять и видять.

Вмѣсто аріед, хумилвед, дасхенед въ настоящее время употребляются аріан, хумилвен, хедвен, схдебіан (дасхдебіан).

Примѣръ на *н*, *ан*:

1. Гареше міакхун да ара самоселса шиган.

Внѣ несуть, а не платья внутри.

2. Орбни витхарца агѣпѣриндіан да ганешоврніан, машин мивидіан, агѣкрибіан, ганцминдіан, цармоигѣіан да міупкріан шаравандедтѣа; переводъ: орлы, какъ улетаютъ и удаляются, тогда приходятъ, собираютъ, очищаютъ, приносятъ и вручаютъ владыкамъ.

То же на современномъ языкѣ:

1. Гареше міакхвтѣ да ара самоселши (ара самоселса шина) 2. Орбни витхарца апѣриндебіан да ганшордебіан, машин мидіан, акрепѣен, гаѣцменден, цамоигѣебен да міупкробен шаравандедтѣа.

Впрочемъ, послѣднюю фразу болѣе правильно выразить такъ: орбни ром пѣриндебіан да шордебіан, машин модіан, крѣпѣен, цменден, моигѣебен да міупкробен шаравандедтѣа.

IV. а) 3 л. единств. числа того же наклоненія и времени оканчивается и на *ис*, какъ-то: ерѣхумис сахели Пѣисон, называется имя Фисонъ, т. е. носитъ имя Фисонъ;

б) 3 л. множ. числа прошед. совершеннаго времени дѣйств. залога изъяснительнаго наклоненія оканчивается на *ес*:

1. галатозни кѣваса тѣлиѣдес; есени икунес

Каменщики камень тесали; эти были

То же самое теперь:

1. Калатозни кѣваса тѣлиѣден (тѣлиѣднен); есени иквенен;

в) 3 л. единств. числа будущаго времени оканчивается на *ис*:

Рахамс шекрибис налесави иги, агѣцѣонис

Когда собереть растертое то, ввѣситъ.

На современномъ языкѣ эту фразу можно передать трояко:

1. Ражамс шеікрібс налесавса мас, асцѣонс; 2. Ражамс шеікрібсба налесави иги, аицѣонеба; 3. Ражамс шеікрібсбіс налесави иги, аицѣонебіс;

г) 3 лицо множ. числа того же времени: ихилиан тѣуа-ли иги да циіан, мивидіан, поміан; это же теперѣ:

ихилвен тѣвалса мас, да сцѣобен; мидіан, поулобен

Увидать $\left. \begin{array}{l} \text{верно} \\ \text{глазь} \end{array} \right\}$ то и узнають; идутъ, находятъ.

V. Древній языкъ въ глаголахъ, видимо, различаеъ однократныя и многократныя формы, современный же хотя употребляетъ признаки для выраженія одно-и многократности дѣйствія, но значеніе ихъ уже утерять. Таковыми признаками служатъ: *на, нна, ва, сна*: тѣхума сказать; тѣхума-ва сказывать; поа найти; пова находить; цѣра писать; цѣр-ва писывать; сма (сума) пить; сумва пивать.

Иногда даже въ одномъ и томъ же глаголѣ древ. языкъ различаеъ нѣсколько формъ для выраженія однократности или многократности дѣйствія, одного или многихъ дѣйствователей:

1) глао оплакать; 2) глава оплакивать; 3) гловна оплакивать многихъ или много разъ; 4) гловнна оплакивать многократно, многимъ или многихъ; кромѣ того, въ срединѣ и концѣ глаголовъ и отглагольныхъ существительныхъ и многихъ другихъ именъ иногда является „в“ для придаванія слову растяжимости дѣйствія; примѣры: цхорсба—цховрсба, жить, житіе; ганикопѣода—ганикопѣвода, раздѣлялся, дѣлился; моедин—моведин, приходи, приди; намушаки—намушавеви *), приобрѣтенное трудомъ;—випоо (Пс. 38, 13),—һповотһ**),—һпово***),—һпоо (Пс. 36, 10),—ипова (см. выше груз. текстъ).

*) Джанашвили. Сокровище X вѣка, 14.

**) Тамъ же, 14, 15.

***) Джанашвили. Литература X в., 39, 38, 40.

Послѣдній глаголь въ неопредѣленномъ наклоненіи имѣеть формы: *поа*, *пова*, *повна* и *повнна*, когда въ предложеніи дополненіе является во множ. числѣ. Глаголь этотъ означаетъ найти, при чемъ первая и послѣдняя формы его уже не употребляются на соврем. языкѣ.

Вотъ еще нѣсколько такихъ же примѣровъ:

1. Чен а, виднѣться, каваться: а) *час* двали иги цховели ¹⁾; въ этой фразѣ глаголь *час* значить: виднѣться, виденъ, видно;—б) сагонebel *мичс* ²⁾; тутъ *ми-чс* значить: мнѣ кажется;—в) ну уцхо *и-чи* ³⁾, да не кажется тебѣ страннымъ;—в) *чанс* каци, виденъ человекъ; г) дгниси *чани* брцкинвалелбай (см. выше груз. текстъ), днемъ виденъ блескъ. Корень глагола „ч“.

2. Ко пна, дѣлать, творить: а) лоцва *кавтн* ⁴⁾, молитву творите;—б) лоцва *квенитн*, молитву творите;—в) цъминда *мкав* ме, святымъ (букв. чистымъ) сдѣлай меня;—г) цъминда *мквен* чвен, святымъ сдѣлай насъ;—д) *ко* ватики Ису Навесман (см. выше стр. 7), дидебул *кав* сули матни, великимъ сдѣлай душу ихъ ⁵⁾. Корень „к“. (Груз. у)

3. Дго ма, стоять; а) *ди* каци ⁶⁾, стоитъ человекъ; б) *дас* гуами, ⁷⁾ стоитъ тѣло; г) дган ветли иги, стоитъ масло то (см. выше груз. текстъ); д) дганан кацни, стоятъ люди, е) *видет* шенс цъинаше, я стоялъ предъ тобою.

4. Кн ма, дѣлать, сдѣлать; о) *кнма* Гнмертнман ⁸⁾,

¹⁾ Джанашивили, Литература X вѣка, стр. 5, груз. текстъ X вѣка.

²⁾ Такайшвили, Новый вариантъ житія св. Нины, стр. 52.

³⁾ Джанашивили, Сокровище X вѣка, стр. 44.

⁴⁾ Джанашивили, Литература X вѣка стр. 39.

⁵⁾ Джанашивили, Сокровище X вѣка, стр. 24.

⁶⁾ Такайшвили, Нов. вар. жит. св. Нины, стр. 21.

⁷⁾ Джанашивили, Лит. X вѣка, стр. 13.

⁸⁾ Тамъ же стр. 33.

сдѣлалъ Богъ; *кѣмни* Гнмертѣман ¹⁾, сдѣлалъ Богъ; ну *икѣ*, не дѣлай. Корень „*кн*“.

5. Да дѣба, положить: дадес (положили), дадвес ²⁾ (положили), дасдес (положили), дасдвес ³⁾ (положили), дасдвѣс (положили); вде (я положилъ), де (ты —), до (онъ —). Корень „*д*“.

6. Хедва, смотрѣть; *миледва*, посмотрѣть, взглянуть: мивихеде (я посмотрѣлъ); мивихедне ⁴⁾ (я посмотрѣлъ) да *оикиме* (и увидѣлъ); въ друг. мѣстѣ (тамъ же стр. 16) *ик. вихиме* стоять *оикиме*.

Привожу также и такіе примѣры, которые могутъ служить матеріаломъ для исторіи развитія картвельскаго языка и которые представляютъ намъ измѣненія глаголовъ въ предложеніи со времени появленія литературы (V—VII вв.):

1. Ескнес дзеоб да асулеб мравлад (жит. св. Нино, 33, 27)=ескнен дзеоби да асулеби мравлад (совр. языкъ), были (у нихъ) сыновья и дочери много.

2. Ена ара дадумне галобад (тамъ же, стр. 35)=ена ара дадумде галобад (совр. яв.), языкъ не умолкни гѣть.

3. Идзврин кѣвеканай, егзебин цецхли (стр. 38)=идзврис кѣвекана, егзнебис цецхли или же егзнебиан (возгораютъ) цецхли (совр. яв.), трясется твердь, возгораютъ (егзебин) огни.

4. Ну дзліероби каци, исаджнед цъармартѣни (Псал. 9, 19)=ну дзліеробс каци, исаджнен и т. д., да не преобладаетъ человекъ, да судятся (Псал. 9, 20).

5. Шеисминен Упѣалман (Псал. 9, 1), моавлинен шенда (Псал. 19, 2), моиксенед мсхверпли (Псал. 19, 3), могѣци

¹⁾ Тамъ же, 32.

²⁾ Тамъ же, 36.

³⁾ Тамъ же, 48.

⁴⁾ Такайшвили, Нов. вар. жит. св. Нины, стр. 15.

Упһалман (19, 4),=шеисминос Упһалман, моавлинос шенда, монхсенос мсхверплин, могцес Упһалман, да услышитъ Господь, да пошлетъ къ тебѣ, да воспоминаетъ жертвоприношенія, да дастъ Господь.

6. Ганивлтїед чемган (Псал. 30, 12)=ганивлтїан чемган (совр. яз.), бѣгутъ отъ меня.

7. Ецѣїен матһ сапһрѣхе, ромел ара уцѣкодин да санадиро, ромел даарцѣквес, шеипкрнед игини да сапһрхесаве матһса шентһхинед (Псал. 34, 8)=ецѣїотһ матһ сапһрхе, ромели ара уцѣкодїан, да санадиром, ромели даарцѣквес, шеипкрос игини да сапһрхесаве матһса штһаинтһхнен, букв. переводъ: да достигнетъ ихъ гибель, которая (имѣ) неизвѣстна была, и ловушка, которую они поставили, да изловитъ ихъ, и да впадутъ они въ ими же (изготовленную) гибель.

8. Ну итквїед гултһа шина матһтһа (Псал. 34, 25)=ну итквїан гултһа шина тһвистһа (своихъ), да не говорятъ въ сердцахъ ихъ.

9. Ну мовалн..., ну шемдзравн ме (Псал. 35, 12)=ну мова (мовале), ну шемдзравс ме, да не потрясетъ меня.

10. Ну гшурн, есевд, ишвебд, ганацхаде, даеморчїле, даһсцхер, умзїрїан (Псал. 36, 1—12)=ну гшурс, есевди, ишвебди, ганацхаде, даеморчїле, даһцхер, умзїре, не ревнуй, уповай, утѣшайся, объяви (открой), покорись, охлади гнѣвъ, взираетъ (умзїрїан).

11. Гтһндїн, Упһало (Псал. 39, 13)=гтһндес Упһало, благоволи Господи.

12. Амаоса итквїн мтѣри (Псал. 40, 6)=амаоса итквїс, всуе говоритъ врагъ.

13. Цремлнї метквїед ме (псал. 41, 3)=цремлнї меткоден ме, слезы говорили мнѣ.

14. Сджели (Псал. 44, 20)=сдждеби (ᠰᠳᠵᠢᠨ), сидишь.

Тутъ же привожу фразы изъ молитвы Господней древняго перевода съ обозначенїемъ въ скобкахъ связуемыхъ въ

ихъ современномъ произношеніи: цѣминда *икивн* (икос) сахели Шени, да святится имя Твое; *MOVEDIN* (мовидес) супхева Шени, да придетъ царствіе Твое; момитевен (моиитеве) thа-нанадѣбни чвенни, и остави долги наша; ну шемикуанѣб (ну шеѣмкван) чуен гансацделса, не введи насъ во искушеніе; *михснен* (*михсен*) чуен боротисаган, избави насъ отъ лукаваго. Изъ этихъ послѣднихъ примѣровъ обнаруживается еще одно новое явленіе въ жизни картв. языка,—это замѣна древняго мѣстоименнаго дополненія „ми“ современнымъ „гви“, о которыхъ мы будемъ говорить ниже.

VI. Изъ древняго языка ясно видно, что основною формою въ глаголахъ служить 2 лицо единств. числа повелительнаго наклоненія дѣйствительнаго залога, изъ котораго происходятъ *прошедшее совершенное* время изъявительнаго наклоненія и *причастіе*, а изъ причастія затѣмъ образуются времена *настоящее* и *прошедшее несовершенное* изъявительнаго наклоненія, при чемъ 3 лицо единств. числа прошедшаго совершеннаго времени и форма *неопредѣленнаго наклоненія* сходны. Такъ:

2 л. *повел., прош. сов., прич., наст., пр. несов., неопр.*

кере (и), в-кере (и), м-кер(и), в-кер, в-кер-ди

(*ᲕᲑᲓ*) кере(и)

кера

кера.

Чам-е(и), в-чаме, м-чам(и), в-чам, в-чам-ди

(*ᲘᲗᲓ*) чаме

чама

чама

Вотъ еще примѣры, когда 2 л. пов. накл. оканчивается на „еви“, а причастіе на „ави“.

2 л. *повел., прош. сов., прич., наст. вр., пр. несов., неопр.*

кереви, в-кереви, м-керави, в-керав, в-керав-ди

кереви

кера

кера.

1. цѣере(и), в-цѣере(и), м-цѣери, в-сцѣер, в-цѣер-ди

(ѳѳѳ) цѣре
цѣра цѣра.

2. цѣреви, в-цѣреви, м-цѣрави, в-цѣрав, в-цѣрав-ди
цѣреви
цѣрѣва цѣрѣва

1. мѣе, в-мѣе, м-мѣи, в-мѣи, в-мѣи-ди
(ѳѳѳ) мѣе
мѣа мѣа

2. мѣеви, в-мѣеви, м-мѣави, в-мѣав, в-мѣав-ди
мѣеви
мѣѣа мѣѣа

Правда, въ современномъ языкѣ иногда наблюдается отступленіе отъ этого правила, но это происходитъ большею частью потому, что сами спрягаемые глаголы во многомъ измѣнились противъ прежнихъ своихъ формъ. Напр., глаголъ тѣкѣма (сказать) нынѣ спрягается такъ:

2 л. пов. накл., прош. сов., прич., наст. вр., пр. несов. вр., неопр.

тѣкви, в-тѣкви, м-тѣкѣвами, в-амбоб, в-амбоб-ди
(ѳѳѳ) тѣкви
тѣкѣа тѣкѣма

Какъ видно, тутъ отступленія въ образованіи временъ значительны, но укажемъ на древнюю форму глагола тѣкѣма и увидимъ, что онъ тоже подчиняется вышеприведенному образцу спряженія.

2 л. пов., пр. сов., прич., наст. вр., пр. несов. вр., неопр.

тѣкѣуме(и), в-тѣкѣуме, м-тѣкѣумами, в-тѣкѣум, в-тѣкѣум-ди
(тѣуме) тѣкѣуме
(ѳѳѳ) тѣкѣума тѣкѣума
(тѣкѣма).

VII. Изъ 2. л. повелительнаго же наклоненія производятся такъ называемые „прогрессивные глаголы“ съ дѣятелиемъ каждый разъ въ окончанію 2 лица пов. наклоненія мѣстоименія ѣ (=онъ) и окончанія неопредѣленнаго

наклоненія еба. Возьмемъ нѣсколько прогрессивныхъ глаголовъ: 1) кетхебиненеба (заставить его, чтобы онъ заставилъ дѣлать того); 2) таренеба (заставить его, чтобы онъ заставилъ вести того). Въ этихъ глаголахъ корнями служатъ кетх, тар, изъ которыхъ имѣемъ 2 л. повелит. наклоненія а-кетхе, а-таре-(то-дѣлай, то-веди). Изъ нихъ производится первая форма неопредѣленнаго наклоненія: *кетх еба* (дѣлать), *тар-еба* (вести), а отсюда вторая форма повелит. наклоненія: *а-кетх-еб-ин*, *а-тар-еб-ин*, отъ нихъ опять вторая форма неопр. наклоненія: *кетх-еб-ин-еба*, *тар-еб-ин-еба*, отсюда третья форма повелит. наклоненія: а-кетхебинени, а-таребинени и т. д. Итакъ:

повелит. наклон.

неопр. вр.

I форма а-кетхе(и)	кетхеба
II „ а-кетхебин	кетхебиненеба
III „ а-кетхебинени	кетхебинениенеба
IV „ а-кетхебинениени	кетхебинениениенеба
и т. д. до безконечности.	

VIII. Слѣжаніе словъ:

1. *Ариаһатһу*, если не: ар(не), ца(и), гһа(же), тһу (если). И такъ:

ар + ца + гһа + тһу } = если не; если же не;
не + и + же + если } и если же не.

2. *Цзартһуацмекграгнос*, если кто обовѣсть, завернетъ: цар + тһу + винме + һграгнос } глагольный предлогъ „цзар“
за + если + кто + *вернетъ* } стоятъ впереди словъ:
„если кто“

3. *Аһоиммешһис*, кто изъемлетъ, кто возьметъ:

аһ + винме + иһһис = *изъ* + *кто* + *емлетъ* (кто изъемлетъ).

4. *Мохолонхунес* = мо + холо + ихунес = только (холо) принесди (моихунес).

5. *Морайвед* = мо + рай + вед, придя или когда (рай) я пришелъ.

Тѣ же примѣры въ современномъ языкѣ: 1. тһумцагһа ара; 2. Тһу виннем цъарграгнос или тһу винне цъарграгнос; 3. Винне агһигһебс (аигһебс); 4. Холо моихвнес (моигһес, монтанес); 5. моведи-ра (мовели-ра).

IX. Картвельскій языкъ при слиянїи разнородныхъ понятїй въ одно слово сокращаетъ или только послѣднее изъ нихъ, или и другїя: *виницобаа*, можетъ статья, кто знаетъ: вин + ицоба + а изъ вин + ицоба + арис = кто + знаетъ + есть; *кайс(а)*, хорошо: изъ кай + (ари)с или карги + (ари)с, хороший + есть. *Сахлиа*, въ домѣ, дома: сахли + ши + а изъ сахлса + ши + арис = дому + внутри + есть. *Повїано*, „най-дуть“ (сказало отсутствующее лицо чрезъ одного изъ говорящихъ): повїан + о изъ повїан + тһкһо, найдуть + сказало (присутствующимъ отсутствующее лицо). *Русїао*, русскїй: руси + а + о изъ руси + ари + тһкһо, русскїй + есть + сказалъ (отсутствующїй чрезъ одного изъ присутствующихъ собесѣдниковъ).

X. Др.-груз. языкъ, какъ и современный, требуетъ, чтобы глаголь спрягался вмѣстѣ съ личнымъ мѣстоименїемъ, служащимъ дополненїемъ. Примѣръ изъ „Опис. драгоц. камней“: мисцес, миһкидес (*მიჱკიდეს*), гамосцис и др. Тутъ слова: мисцес, миһкидес, гамосцис употреблены въ значенїи распротр. предложенїи, въ которыхъ подлежащими служатъ глагольныя окончанїя (ес, ис), а дополненїемъ с, һ, которыя всегда ставятся между префиксомъ и корнемъ глагола. Примѣры: мимцес = ми-м-ц-ес, меня отдали они (м = меня), мигцес = ми-г-ц-ес, тебя отдали они (г = тебя), мисцес = ми-с-ц-ес его отдали они (с = его); — мимкидес = ми-м-кид-ес меня продали они, мигкидес = ми-г-кид-ес, тебя продали они, миһкидес = ми-һ-кид-ес, его, ему) продали они (һ = его, ему; ес = они); — момцис = мо-м-ц-ис, мнѣ дастъ онъ, могцис = мо-г-ц-ис, тебѣ дастъ онъ, мосцис = мо-с-цис, ему дастъ онъ (с = онъ, тотъ, дальнїй). Начало этихъ глаголовъ: мицема, отдать, отдавать; микидва, продать; моцема, подать, дать.

Возьмемъ еще примѣры, изъ которыхъ будетъ видно, что глагольное „связаемое“ заключаетъ въ себѣ цѣлое распространенное предложеніе: *момитевен* чуен *тананадебни*, ну *шемикванеб* чуен *гансацделса*, *михснен* чуен *боротисаган* ¹⁾, *дамицера* чуен *ковели* ²⁾, *дамимархен* чуен *Упхало* (Псал. 11, 6). Въ подчеркнутыхъ связаемыхъ дополнительнымъ мѣстоименіемъ служить „ми“, соотвѣтствующій мингрельскому „ми“, совр.-груз. гва (гуи) и сванскому „гу“ („на“), насъ, намъ. Переводъ: *момитевен*—мо-ми-тевен, прости (мотевен) намъ (ми); *ну шемикванеб*—ну ше-ми-кванеб ³⁾, не введи насъ (начало глагола *шекванеба*, ввести, вводить); *ми-хснен* ⁴⁾, насъ (ми) избавь (*хсна* (*схна*), избавить, освободить); *да-ми-цѣра*, написалъ (*дацѣра*) намъ (ми); *да-ми-мархен*, сохрани (*дамархен*) насъ (ми), Господи.

XI. Въ древ.-груз. языкѣ чрезъ прибавку въ началу именъ странъ частички „ме“, „м“, „мо“ и въ концу „ли“, „ели“ образуются имена, показывающія мѣстоприсхожденіе человѣка или мѣсто его пребыванія. Такъ: Егвипте (Египеть)—егвиптели, египтянинъ, человѣкъ изъ Египта; Аргвети (Арветъ въ Имеретіи)—маргвели, арветецъ; Ацѣкури—матцѣкверели, Руиси, мровели и пр. Такая форма словообразованія служитъ оаменѣлостью для совр.-груз. языка, но продолжаетъ существовать въ сванскомъ; такъ, по-свански: Шван (Сванетія)—мушван, сванъ; Зан (Мингрелія)—мызан, мингрелецъ; Кхартѣ, Картлія (Грузія)—мыкхартѣ, грузинъ (по-мингр.: *khorthu*); Сав (Осетія)—мысав, осетинъ; Рус (Россія)—мурус, русскій.

¹⁾ Эти фразы взяты изъ молитвы Господней (см. Евангеліе Матѣ., 6, 12, 13).

²⁾ Такайшвили. Нов. вар. житія Св. Нины, стр. 51,

³⁾ Въ мингрельскомъ: ну *миша-ми-кованкѣ*.

⁴⁾ Въ мингр. *ми-рси*. „Ми“, вѣроятно, есть древ. форма множ. числа личнаго мѣстоименія *ме*, *я* (въ мингр. *ма*, въ сванс. *ми*).

г) „у“ исчезаетъ въ совр.-грузинскомъ: сума=сма, пить, джурghумули (ჯურღუმული)=джурghумули, ровъ, колодець; сакхумли (სახუმლი)=сакхумли, печь, горнило; увету=увету.

д) „у“ исчезаетъ въ древ.-грузинскомъ: мghдели (მღდელი)=мghудели (მღუდელი), мghвдели (ghдел въ хевсурскомъ и ингилойскомъ), священникъ.

е) „в“ (з) исчезаетъ въ совр.-груз.: мцъуанвили (მცუან-ვილი)=мцъванили, зеленъ, моцвули=моцули; thавкванисцема (თავკვანისცემა)=thавкванисцема, поклоняться, кланяться.

ж) „в“ вставляется въ совр.-груз.: цхорейба=цхореба, жизнь; „в“ вставл. въ др.-груз.: икhцевода=икhцеода, ибрдвода=ибрдвода, боролся.

з) „р“ исчезаетъ въ совр.-груз.: мосрули=мосули, пришедшій; цъаревла=цъасвла, уходитъ; цъарведитh=цъадитh, ступайте; даадгра=дадга, остановился.

и) „м“ исчезаетъ въ совр.-груз.: мбрцъкинвале (მბრცქინ-ვალე)=брцъквинвале, блестящій; мсхали=схали, груша; мтреди=треди, голубь.

і) г=к: галатози=калатови, каменщикъ.

к) н=м: нандвил=намдвили, настоящій; норчи=морчи.

л) н=л: мармарино=мармарило, екивна=екивла, пропѣль.

м) с=р: сдвє (სდვ)=рдвє, молоко; сдвали (სდავლი)=рдвали (რდავლი), невѣстка.

н) је (ე)=е (ა): дѣје (დე)=двє (და), сынъ; мцирე=мцире, маленькій; сакhмје=сакhме, дѣло; мдинарје=мдинаре, рѣка.

о) р=л: армури=алмури, чъурчъери (ჭურჭერი)=чъурчъели.

п) л=р, д=л лбили=рбили; мовед=мовел, я пришелъ.

р) „а“ въ срединѣ слова исчезаетъ въ совр.-груз.: ганда=гандга; дамашурали=дамшврали, уставшій.

с) „th“ вставляется въ совр.-груз.: дghиси (დღისი)=дghиситh (დღისით), днемъ.

т) придыхательное h (ჰ) исчезаетъ въ совр.-груз.: Аhрон=

Арони, Ааронъ; вѣндоетѣи (ჰინდოეთი)=Индоетѣи, Индія; вѣгно-
неб (ვგონებ)=вгнонеб, предполагаю, разумѣю; вѣповебтѣи (ვპო-
ვებთი)=вповебтѣи, находимъ, цѣарѣвалс (წარჩავალს)=цѣава, цѣар-
влис, намо=амо.

у) въ совр.-груз. допускается перестановка звуковъ:
мослвай=мосвла.

ф) въ совр.-груз. вставляется „с“: пилендзи (პილენძი)=
спилендзи, мѣдъ, пило=спило, слонъ; цѣрапѣи (წერაპი)=сцѣра-
пѣи (სწერაპი), цѣрдес=сцѣрдѣн.

х) въ др.-груз. слово часто употребляется въ сокра-
щенномъ видѣ: моаччвис=моаччвилебс, ахс=ахлавс, сахид=
сахлад, исцаве=исцавле (на основаніи этого закона теперь
употребляется моговцаце (მოგვაჯე) вмѣсто моговцацле, сахши
(такъ у хевсуръ) вм. сахлши, дома, въ домѣ) и др.;

=====

IV. Списокъ устарѣвшихъ и, большею частью, вы-
шедшихъ въ современномъ грузинскомъ языкѣ изъ
употребленія словъ, встрѣчающихся въ Описаніи
драгоцен. камней.

=====

Дабин (დაბინი) отъ цба, бѣситься, лукавить; изъ этого кор-
ня теперь имѣемъ слова цбіери, лукавый, сицбили, лукавство.

Брукѣеули (ბრუქვეული), вскруженный, впавшій въ об-
морокъ; слово сложное, состоящее изъ бру+кѣцева (вкруже-
нію дѣлаться).

Мизкудари (მიჯუდარი), впавшій въ безпамятство.

Таргани, толкованіе, толковникъ, переводъ, перевод-
чикъ; теперь таргани употребляется исключительно въ зна-
ченіи перевода, а мтаргмели, въ значеніи переводчика.

Чылаки (ჭალაკი) островъ; теперь чыала (ჭალა) знач. роцца.
Отсюда названія: Авчыала (Авчалы), букв. дурная роцца,
Орта-чыала (Ортачалы), букв. роцца двухъ; Сартичыала
(Сартачалы) и др.

Миліон, поприще (См. Матѣ., гл. 5, стих. 41).

Мункхуесве (მუნქუესვე) или мунткхуесве тотчасъ.

Цискиде (ცისკიდე), вселенная, горизонтъ (цис, неба, киде, край).

Бнобис-тхери (ბნობის ჯერი), слово неизвѣстное; бнобис стоитъ въ родительномъ падежѣ единств. числа.

Батхмон, неизвѣстное слово, которое, быть-можетъ, означаетъ нынѣшнюю мѣру вѣса батмани (25—30 фунтовъ).

Шнакхли (შნაკლი), неизвѣстное слово.

Хилвай (ხილვაი), видъ, виденіе отъ глагола хилва, видѣть.

Момруме и мемруме, черноватый, темный.

Бунебис-цамометквели, естествоиспытатель.

Самцъеребели (სამჯერებელი); это слово по сходству съ словомъ самцъеробели я перевелъ въ значенія: кончика хвоста.

Мохсул, замкнутый, закрытый (теперь мохшули, дахшули).

Даекхис (დაეკის), прильпится (теперь даекхрис (?)).

Атхитуніан, поднимають, берутъ; нынѣ аитанен, агтхебен.

Адгилубанс, на мѣстѣ (теперь адгилобрив, алагобрив).

Хумилвед, караулять, доворять, отъ хумилва, доворить.

Даконвили, связанный (напр. вѣнокъ, вѣниеъ и пр.); теперь даконили, отъ слова кона, конва, связывать.

Акс, вмѣсто ахлос (близко), ахлавс.

Маскатхни (?), множественное число, начало маскхатни.

Лавини, мѣдное блюдо, мѣдная тарелка (теперь: ланкани, лагани)

Гардмосакханели, каскадъ, водопадъ (нынѣ: чанчхери, водопадъ, кхціа, рѣка съ водопадами).

Сарчелис тхицари, скрижаль завѣта, букв. „доска суда“.

Нотіебай, влажность, сырость; нынѣ синотіе, синесте.

Силмоба, болѣзнь, хвораніе; салміери, хворый.

Сизоребай (სიჯორებაი), равенство, нынѣ сисцъоре.

Шейкуертхули (შეიკურთხული), гряда, масса.

Тхавади, самъ (теперь: тхаватх, самъ, тхавади князь).

Цыды (წყდი), плакъ, окалина; у ингилойцевъ: жангарой
Твисаан (თვისაან), самостоятельно; нынѣ: тавис-тавад.

Царсакханели (წარსახანელი), одинъ переходъ корабля.

Шанакис (შანაკის შგავს სიმეწამოჯლოთ), неизвѣстное слово.

Сахумили, печь, горнило, печь для выжиганія кирпича.

Садаме (სამე), иногда, гдѣ-нибудь.

Салсеи, точило; теперь салесави, а саглеси, значить: мазь.

Паклы, нарывъ; теперь: бакли.

Винай, откуда (вина знач. также: кто?)

Мхиис птери, сѣрый отъ слова мхіе.

Мхиванебай, сѣроватость?

Мглинареба, гладкость; мглинави, гладкій.

Цькали икхцесисад (წყალი იკცესად), вода до изліянія.

Момкаули, свирѣпый, жестокій.

Моаччос (მოაჩჩოს), ослабляетъ; теперь — моачвилебс.

Ац, надлежить. (Это слово въ древнихъ манускриптахъ попадаетъ различно: ац, адс, адс; корень его *деба*, власть, положить; теперь вмѣсто *девс* (положено) употребляется также *дзевс*. Изъ *ма-девс* и *ма-дзевс* (мнѣ надлежить, мнѣ слѣдуетъ) произошло *ма-цс* вм. *ма-дзс*, *ма-дзевс*: *ма дзс* = *ма-ц*, мнѣ надлежить, слѣдуетъ; *га-дзс* = *га-ц*, тебѣ слѣдуетъ, *а-дзс* = *а-ц*, ему слѣдуетъ. Корень глагола „ц“ („д“).

Цьакхи (წყახი) сыворотка; теперь: шрати.

Ортхкорци (ორთხორცი), двоеплодный.

Гавалаки, балдахинъ.

Марчбиви, близнецъ.

Бхуари, югъ (это слово у нѣкоторыхъ древн. авторовъ употребляется въ значеніи сѣвера (см. у Исаія 41, 25; въ книгѣ „Пѣснь пѣсней“ древнѣйшаго перевода читаемъ *):
განღვიძი სძმნარს და მოვფ ღღვარს. Переводъ: „Пробудись, югъ, приди, сѣверъ“.

Учитель Тифлисскаго реальнаго училища
М. Дасмашвили.

*) А. Цагарели. Слѣд. о язык. груз. прощан., вып. I, прилож. стр. 37.